

İntihal | Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

| This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN YÜKSEKÖĞRENİM HAKKININ SINIRLANDIRILMASI

RESTRICTION OF THE RIGHT TO HIGHER EDUCATION OF DETAINEES AND CONVICTS

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Funda Kılıç*

ÖZ

Makale, tutuklu ve hükümlülerin yükseköğrenim hakkını ele almakta ve bu hakkın gerek anayasal gerekse ulusal ve uluslararası hukuk alanındaki yeri ile uygulamadaki sorunları incelemektedir. Eğitimin bir insan hakkı olduğu ve bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamda gelişiminde oynadığı kritik rol vurgulanmaktadır. Yetişkin eğitiminin kendine özgü yanları yükseköğrenimi diğer eğitim aşamalarından ayırmaktadır. Çevrimiçi eğitim olanaklarının artması ve üniversitelerin bu yöntemleri yaygın olarak kullanmalarıyla birlikte tutuklu ve hükümlülerin cezaevlerinden yükseköğrenimden yararlanma talepleri de artış göstermektedir. Türkiye’de 5275 Sayılı Kanun, mahkumların yaygın, açık ve dışarıdan eğitim alma haklarını düzenlese de kapalı cezaevlerinde örgün eğitimin sınırlandırılması ve internet erişimine getirilen sınırlamalar, eğitim hakkını kısıtlayıcı etkiler doğurmaktadır. Yükseköğretime ilişkin düzenlemeler bu etkileri azaltma eğilimindedir. Gerek Anayasa Mahkemesi gerekse Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), devletlere eğitim hakkını gerçekleştirme yükümlülüğü verirken, kısıtlamaların kanuni, meşru ve orantılı olmasını dikkate almaktadır.

Anahtar Kelimeler: AİHS, Anayasa, Eğitim hakkı, Yükseköğrenim, Mahpus Hakları.

* Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı.

0000-0001-5004-7665 fundakilic@cankaya.edu.tr

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International.

ABSTRACT

The article focuses on the right to higher education of detainees and convicts, analysing the place of this right in constitutional, national and international law and the problems in practice. It emphasises that education is a human right and its crucial role in the social, economic and cultural development of individuals. The unique aspects of adult education distinguish higher education from other levels of education. With the growth of online education opportunities and the widespread use of these methods by universities, the demands of detainees and convicts to benefit from higher education from prisons are also increasing. In Turkey, although Law No. 5275 regulates the right of prisoners to non-formal, open and external education, restrictions on formal education in closed prisons and restrictions on internet access have the effect of limiting the right to education. Regulations on higher education tend to minimise these effects. While the Constitutional Court, the Council of Europe and the European Court of Human Rights (ECHR) all require states to fulfil the right to education, they take into account that restrictions must be lawful, legitimate and proportionate.

Keywords: ECHR, Constitution, Right to Education, Higher Education, Prisoner Rights.

GİRİŞ

Eğitim hakkı, bireylerin kişisel gelişimlerini destekleyen ve toplumsal katılımı sağlayan temel insan haklarından biridir. Bu hak, uluslararası sözleşmelerden anayasal düzenlemelere kadar geniş bir çerçevede güvence altına alınmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26. maddesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ek 1 No'lu Protokolü, eğitimin bireylerin haklarını etkin bir şekilde kullanmaları ve topluma sağlıklı bir şekilde uyum sağlamaları için vazgeçilmez bir araç olduğunu vurgulamaktadır.

Yükseköğrenim, eğitim hakkının bir parçası olarak bireylerin uzmanlaşmalarını ve bilimsel gelişimlerini hedefleyen bir yapıdır. Türkiye'de 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu ile düzenlenen yükseköğrenim, anayasa ve uluslararası belgelerde eğitim hakkının içinde değerlendirilmekte ve yükseköğrenime kişisel yetenek temelinde erişim sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Ancak, bu hakka erişim özellikle tutuklu ve hükümlüler için önemli sınırlamalara tabidir. 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, mahkumların yaygın ve açık öğretim programlarından yararlanmasını teşvik ederken, kapalı cezaevlerinde örgün eğitimi sınırlandırmaktadır. Bu durum, mahkumların eğitim hakkını kullanma sürecinde ciddi engeller oluşturmaktadır.

Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları, cezaevinde eğitim hakkını destekleyen düzenlemeler ve ilkeler ortaya koyarak eğitimin bir insan hakkı olarak her birey için erişilebilir olması gerektiğini vurgulamaktadır. Avrupa Cezaevi Kuralları ile mahkumların cezaevindeki yaşamlarının dış dünyadaki yaşamla mümkün olduğunca benzer olması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte, cezaevindeki internet ve diğer dijital araçlara erişim sınırlamaları, mahkumların modern eğitimin gerekliliklerini yerine getirmelerini zorlaştırmaktadır.

AİHM, eğitim hakkı ihlalleri ile ilgili davalarda devletlere geniş bir takdir yetkisi tanırken, bu yetkinin orantılılık ve hakkın özü ilkesine uygun olarak kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Gerek AİHM gerekse Anayasa Mahkemesi (AYM) davalarda üç aşamalı test uygulamakta, eğitim hakkına müdahalenin kanundan kaynaklanması, meşru bir amaç gütmesi ve demokratik bir toplumda gerekli olması koşullarını aramaktadır. Demokratik bir toplumda gereklilik koşulu bir hakka yapılan müdahalenin orantılı olmasıyla ilişkilidir. Bu çalışmada, eğitim hakkı ve yükseköğrenimin bu hak kategorisi içindeki yeri incelenmiş, daha sonra tutuklu ve hükümlülerin yükseköğrenim hakkı, anayasal düzenlemeler, uluslararası belgeler ve yargı kararları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

I. EĞİTİM HAKKI VE YÜKSEKÖĞRENİM

A. GENEL OLARAK

İnsan hakları içinde kesin bir hiyerarşi kurmak yanlış olsa da eğitim hakkının en temel insan haklarından biri olduğunu tespit etmek gerekir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, insan hakları idealinin küresel ölçekte yayılmasıyla birlikte, eğitim hakkı yazılı anayasalarda kendine

yer bulmuş ve hukuki güvence altına alınmıştır.¹ Bu süreç, eğitim hakkının yalnızca bireysel bir ayrıcalık değil, demokratik toplumların temel bir unsuru olarak kabul edilmesine olanak sağlamıştır. Eğitimin, dünya genelinde temel bir insan hakkı olarak kabul edilmesinin en önemli nedeni, bireyin kişiliğinin tam anlamıyla gelişmesi, kendini gerçekleştirme ve özgürleşmesi sürecinde doğrudan bir rol oynamasıdır.² Eğitim, yalnızca bilgi edinme aracı değil, aynı zamanda bireyin toplumsal, kültürel ve ekonomik hayata etkin katılımını sağlayan temel bir unsur olarak görülmektedir. Eğitim hakkı, insan olmanın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan temel haklardan biridir. Kişiye bağlı, devredilemez ve vazgeçilemez nitelikte olup, bireyin toplum içindeki gelişimini destekleyen genel bir sosyal hak özelliği taşımaktadır.³ Bu hak, bireyin yalnızca bilgi edinmesiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda onun özgürleşmesini, kendini gerçekleştirme ve topluma etkin katılımını sağlamayı hedeflemektedir. Kapani'ye göre eğitim hizmeti, yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı kalmayıp, geniş kapsamlı sosyal faaliyetleri de içeren temel bir kamu hizmetidir.⁴ Toplumun kültürel, ekonomik ve sosyal gelişimine doğrudan katkı sağlayan bu hizmet, bireylerin kişisel yetkinliklerini artırmanın yanı sıra, sosyal uyumu ve toplumsal kalkınmayı da desteklemektedir.

İkinci kuşak haklar arasında yer alan eğitim hakkının kullanımı devletlerin desteğini gerektirmektedir.⁵ Bu nedenle kategorik olarak pozitif statü haklarından biri olarak değerlendirilmekle birlikte, eğitim özgürlüğü çerçevesinde negatif hak niteliğiyle de ele alınmaktadır.⁶ Bu bağlamda, bireyin eğitim süreçlerine zorla tabi tutulmaması, eğitim tercihleri konusunda özgür olması ve devlet müdahalesine karşı korunması gibi unsurlar, eğitim hakkının negatif yönünü oluşturur. Böylece, eğitim hakkı hem bireyin eğitim olanaklarına erişimini güvence altına alan bir hak hem de eğitim üzerinde aşırı devlet müdahalesini sınırlandıran bir özgürlük alanı olarak değerlendirilir.

Eğitim hakkının sosyal haklar kapsamında değerlendirilmesinin bir diğer sonucu, devletlerin eğitim faaliyetlerini maddi olanakları doğrultusunda planlarken belirli bir takdir yetkisine sahip olmasıdır. Özellikle maddi kaynakların sınırlı olduğu durumlarda, bu takdir yetkisinin genişleyerek eğitim politikalarının şekillendirilmesinde belirleyici bir unsur haline geldiği görülmektedir.⁷

Eğitim hakkı anayasa ile güvence altına alınmış temel bir haktır ve bireylerin kişisel gelişimi ile toplumsal katılımı açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu hak gerek Anayasada gerekse Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Konseyi sözleşmelerinde düzenlenmiştir. Birçok hak

¹ Salih Özsoy, "Eğitim Hakkı: Kendi Dilini Bulamamış Bir Söylem", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, S.6, (2004), s. 58.

² Recep Kaplan, "Birleşmiş Milletler Belgelerinde Eğitim Hakkı", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.20, (2015), s.329.

³ Feyzi Uluğ, "Eğitim Hakkının Kullanım Sorunu", *Türkiye'de İnsan Hakları*, Yay. Haz. Oya Çitçi, Ankara: TO-DAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, 2000, s. 432

⁴ Münci Kapani, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Ankara: Bilgi, 2011, s.45.

⁵ Nuri Yaşar, "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Ek Birinci Protokolünün 2. Maddesine Göre Eğitim Hakkı, Resmi Öğretimin Çoğulculuğu ve Özel Öğretim Özgürlüğü", *Kamu Hukuku Arşivi KHUKA*, 5(1): Mart (2002), ss. 7-18, s. 8.

⁶ Mustafa Erdoğan, *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, Ankara: Orion, 2007, s. 169.

⁷ Münci Kapani, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, s.46.

kategorisiyle birlikte eğitimin de temel bir insan hakkı olarak tanımlanmasında önemli bir dönüm noktası olan BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin⁸ 26. maddesi başta olmak üzere BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 13 ve 14. maddeleri de ayrıntılı bir şekilde eğitim hakkını düzenlemiştir.⁹ Eğitim hakkı bunların dışında Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme gibi BM kapsamındaki diğer sözleşmelerde de yer almaktadır. Avrupa Konseyi çerçevesinde imzalanmış olan Avrupa Sosyal Şartının çeşitli maddelerinde¹⁰ ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine (AİHS) Ek 1 No'lu Protokolün 2. maddesinde de eğitim hakkı düzenlenmiştir.

Eğitim hakkı, pek çok uluslararası sözleşmede insan haklarının ön koşulu olarak yer almaktadır.¹¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, eğitim hakkını demokratik bir toplumun temel taşı ve insan haklarının varlığı için vazgeçilmez bir unsur olarak tanımlamıştır. İnsan haklarının etkin şekilde kullanılabilmesi ve ihlallerle mücadele edilebilmesi, bireylerin hangi haklara sahip olduklarını öğrenmeleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda eğitim hakkı, bireyleri bilinçlendiren ve haklarını koruma mekanizmalarını güçlendiren hayati bir insan hakkı olarak öne çıkmaktadır.¹²

Yükseköğretim hakkından söz edebilmek için öncelikle yükseköğrenimin tanımını yapmak gerekir. Yükseköğrenim, genel olarak üniversiteler başta olmak üzere çeşitli kurumları kapsayan bir kavramdır ve farklı yapıları olan kolejleri de içerir. Bu eğitim türünün temel özelliklerinden ilki, daha önceki akademik çalışmalara dayanmasıdır; yani öğrenciler, önceki öğrenimlerini geliştirir ve derinleştirir. Bu nedenle, yükseköğrenim genellikle yetişkin bireyler tarafından sürdürülür. İkinci önemli özellik ise, belirli bir bilgi alanında uzmanlaşmayı gerektiren, derinlemesine ve sürekli bir çalışma sürecine dayanmasıdır.¹³ Türkiye'de yükseköğrenimi düzenleyen temel kanun olan 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun 3/a maddesinde Yükseköğretim “*Milli eğitim sistemi içinde, ortaöğretime dayalı, en az dört yarı yılı kapsayan her kademedeki eğitim - öğretimin tümü*” olarak tanımlanmıştır.

Yükseköğrenim Anayasada veya uluslararası sözleşmelerde ayrı bir hak kategorisi olarak düzenlenmemekle birlikte Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 13/c maddesinde “*Yükseköğrenimin, özellikle parasız eğitimin tedricen geliştirilmesi yoluyla, kişisel yetenek temelinde herkese eşit derecede açık olması sağlanacaktır.*” hükmü yer almaktadır.¹⁴ Söz konusu hükmün varlığı bir yana yükseköğrenimin genel olarak eğitimin bir parçası

⁸ Kabul Tarihi: 10.12.1948, RG. 27.05.1949/7217.

⁹ Kabul Tarihi: 16.12.1966, Türkiye Cumhuriyeti 2013 yılında bu Sözleşmeyi onaylarken 13. maddeye çekince koymuş ve bu maddenin (3). ve (4). Paragrafları hükümlerinin, Anayasanın 3., 14. ve 42. maddelerindeki hükümler çerçevesinde uygulama hakkını saklı tuttuğunu ifade etmiştir. (Karar Sayısı: 2003/5923, RG. 11.08.2003/25196).

¹⁰ RG. 04.07.1989/20215 ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı: RG. 09.04.2007/26488.

¹¹ Recep Kaplan, “Birleşmiş Milletler Belgelerinde Eğitim Hakkı”, s.329.

¹² Salih Özsoy, “Eğitim Hakkı: Kendi Dilini Bulamamış Bir Söylem”, s.59.

¹³ Tristan McCowan, “Is there a universal right to higher education?”, *British Journal of Educational Studies* (2012), S.60 (2), s. 112. <https://www.jstor.org/stable/23270123?seq=1> (Erişim: 01.11.2024)

¹⁴ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf>, (Erişim: 21.11.2024).

olduğu şüphe götürmez. Gerek Anayasa Mahkemesi gerekse AİHM kararlarında eğitim hakkı yükseköğrenimi de kapsamaktadır.¹⁵

Dünya Üniversiteler Servisi (WUS) tarafından onaylanarak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 40. yıldönümünde kabul edilen Yüksek Öğretim Kurumlarının Özerkliği ve Akademik Özgürlük Üzerine Lima Bildirgesi, yükseköğrenimi eğitim hakkı içinde önemli bir konumda değerlendirmiş ve akademik özgürlüklere bu açıdan vurgu yapmıştır.¹⁶ Bildirgede, üniversiteler ve akademik kuruluşların insanların ekonomik, sosyal, kültürel, temel ve politik haklarının hayata geçirilmesini takip etmekle yükümlü olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, tüm insan haklarından yararlanılmasında ve bireylerin insanca yetiştirilmesinde eğitim hakkının kritik rolü ön plana çıkarılmıştır.

B. ANAYASAL DÜZENLEME

Eğitim hakkı, Türk Hukuku'nda anayasal olarak güvence altına alınmış temel insan haklarından biridir ve 1982 Anayasası'nda ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasında yer almaktadır. Eğitim hakkı, "Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi" başlıklı 42. maddeyle düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, "*Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.*" ifadesiyle, eğitim hakkı güvence altına alınmıştır. Aynı zamanda bu düzenleme, devletin eğitim hizmetlerini yaygınlaştırma ve herkes için erişilebilir kılma sorumluluğunu da içermektedir. Anayasanın eğitim hakkını düzenleyen bu maddesinin negatif bir ifade tarzını benimsediği görülmektedir. Bu şekliyle madde devlete bireylerin bu haklarından yararlanmalarını engellemeye yükümü yüklemiştir. İfadenin tersinden hareketle, Anayasanın 42. maddesinin ilk fıkrası ile devlete, mevcut eğitim kurumlarından ve araçlarından herhangi bir ayrıma gitmeksizin herkesi eşit bir biçimde yararlandırma yükümlülüğü getirildiği kabul edilmelidir.¹⁷

42. madde, bireylere eğitimde fırsat eşitliği sağlamak için ayırım gözetmeksizin herkese açık bir eğitim sistemi öngörmektedir. Ancak, öğrenim hakkının kapsamının ve uygulanma şeklinin belirlenmesi konusunda kanun koyucu yetkilendirilmiştir. Bu nedenle, eğitim hakkının etkin bir şekilde kullanılabilmesi için anayasal ilkelere uygun, kapsayıcı ve adil yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Eğitim hakkı, Anayasa'nın diğer maddeleriyle de desteklenmiştir. Örneğin, 10. madde ile kanun önünde eşitlik ilkesi garanti altına alınmış ve kimseye cinsiyet, din, ırk veya sosyal statü temelinde ayırım yapılamayacağı belirtilmiştir. 24. madde ise din ve vicdan özgürlüğünü korumakta; bireylerin kendi inançlarına uygun eğitim alabilme hakkını dolaylı olarak desteklemektedir. 27. madde, bilim ve sanat hürriyetini güvence altına alarak eğitim ve öğrenim

¹⁵ AİHM, "Relating to Certain Aspects of The Laws on The Use of Languages in Education in Belgium" v. Belçika, Başvuru No: 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64, Karar Tarihi: 23.06.1968, Par.1; Leyla Şahin v. Türkiye, Başvuru No: 44774/98, Karar Tarihi: 10.11.2005, Par. 141; Mürsel Eren v. Türkiye, Başvuru No: 60856/00, Karar Tarihi: 03.07.2006, Par. 41.

¹⁶ Yüksek Öğretim Kurumlarının Özerkliği ve Akademik Özgürlük Üzerine Lima Bildirgesi, 6-10 Eylül 1988, <https://hukukbook.com/yuksek-ogretim-kurumlarinin-ozerkligi-ve-akademik-ozgurluk-uzerine-lima-bildirgesi/> (Erişim: 03.03.2025).

¹⁷ Bülent Algan ve Müberra Algan, "Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü Bağlamında Eğitim Hizmetlerinin Ruhsat Usulü ile Özel Kişilere Gördürülmesi". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.17, S. 3 (Temmuz 2013, s. 162. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789213> (Erişim Tarihi: 23.91.2025)

süreçlerinde yaratıcı ve özgür bir ortamın önemini vurgular. Yurtdışındaki Türklere ilişkin düzenlemeler içeren 62. madde ise, yurtdışında yaşayan vatandaşların eğitim haklarını koruma altına alarak bu bireylerin kültürel kimliklerini sürdürmelerine olanak tanımaktadır.

C. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ DÜZENLEMESİ

Eğitim hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin orijinal metninde yer almamakla birlikte Ek 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinde düzenlenmiştir. Madde metni şu şekildedir.

Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.

Eğitim hakkının Ana Sözleşmede düzenlenmek yerine Ek Protokole bırakılması, Sözleşmenin hazırlanma sürecinde eğitim hakkı nedeniyle ortaya çıkan yoğun tartışmalar nedeniyledir.¹⁸ Türkiye ve bazı diğer ülkelerin, 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinde düzenlenen eğitim hakkına ilişkin çekinceler koyduğu görülmektedir. Bu protokolde yer alan eğitim hakkının, ekonomik, sosyal ve kültürel bir hak olarak değerlendirilmesi mümkündür. Eğitim hakkının Sözleşmeye dahil edilmesinde uzlaşa sağlanmasının temel nedeni, eğitimin yalnızca başlı başına bir insan hakkı olması değil, aynı zamanda diğer insan haklarının hayata geçirilmesinde vazgeçilmez bir araç olarak görülmesidir. Bu durum, eğitimin bireylerin özgürlüklerini ve haklarını kullanabilmeleri için temel bir altyapı sunduğunu açıkça ortaya koymaktadır.¹⁹

Eğitim hakkını ve bu bağlamda devletin pozitif ve negatif yükümlülüklerini anlamak için 1 No'lu Protokol'ün ötesine geçerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin genel yapısını ve haklar arasındaki bağlantıları bütüncül bir şekilde değerlendirmek gereklidir. Eğitim hakkı, yalnızca bağımsız bir hak olarak değil, aynı zamanda diğer temel hakların kullanılması ve korunması için bir araç olarak da önem taşır. Bu nedenle, hakların birbiriyle olan etkileşimini göz önünde bulundurmamak, eğitim hakkının kapsamını ve devletin bu alandaki sorumluluklarını daha derinlemesine kavramayı sağlar. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ilişkin içtihat hukuku, eğitim hakkının kapsamını ve devletlerin bu bağlamdaki sorumluluklarını detaylı bir şekilde açıklığa kavuşturmuştur. AİHS sistemi çerçevesinde eğitim hakkı, yalnızca mevcut eğitim kurumlarına fiziksel erişim sağlama yükümlülüğüyle sınırlı değildir; aynı zamanda bilgi edinme, bilgi paylaşımı ve bireyin düşünsel gelişimini destekleme hakkını da içerir. Bu hak, bireylerin aldıkları eğitimden somut bir fayda sağlamalarını ve tamamladıkları eğitimin resmi olarak tanınmasını talep etme hakkını da kapsar.²⁰

AİHM, Belçika Dil Davası'na atıfta bulunarak verdiği Kjelden, Busk Madsen ve Pedersen-Danimarka kararında, eğitim hakkından kimsenin yoksun bırakılamayacağı ilkesini devletlerin yükümlülükleri çerçevesinde detaylandırmıştır. Mahkeme, bu hakkı yorumlarken

¹⁸ Süleyman Terzioğlu, *Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı*, Ankara: Alp Yyn., 2007, s. 61.

¹⁹ Namık Kemal Topçu, Neslihan Can, "Örgüt Suçlarından Mahkûm Olan Öğrencilerin Yükseköğretim Kurumundan Çıkarılmasının Cezaların İnfazının Amacı ve Eğitim Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi", *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.: 19, S.: 1 (2022), s. 314.

²⁰ Avrupa Konseyi / Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Çev. Adalet Bakanlığı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 No'lu Protokol'ün 2. Maddesi Hakkında Rehber-Eğitim Hakkı, 2015, s.7. <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/101220191124471%20nolu%20protokol%C4%B1nda%20rehberTR-son.pdf>, (Erişim: 20.12.2024). 3%BCn%20%20%20maddesi%20hakk%C4%B1nda%20rehberTR-son.pdf,, (Erişim: 02.01.2025).

devletlerin bireyin mevcut eğitim sistemine erişimini sağlama, bireylerin bu sisteme aktif şekilde dahil olabilmelerini mümkün kılma ve alınan eğitimi resmi olarak tanıyarak bireyin bu eğitimden maksimum fayda sağlamasına olanak tanıma sorumluluklarını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, eğitim hakkı, bireyin entelektüel gelişimi ve toplumsal katkısının güçlendirilmesi için demokratik toplumdaki kritik işlevini yerine getirme amacını taşır.²¹

Mahkeme'nin içtihatları incelendiğinde, eğitim hakkının bazen Ek Protokol'deki ilgili maddeye uygun olarak tek başına, bazen de Sözleşme'nin diğer maddeleriyle birlikte ele alındığı görülmektedir. Hiç kimsenin eğitim hakkından mahrum bırakılamayacağını güvence altına alan Ek Protokol'ün 2. maddesinin ilk cümlesinin nasıl yorumlanması gerektiği konusunda Mahkeme'nin çeşitli içtihatları bulunmaktadır. Bu maddenin, devletlere eğitim hakkını garanti etme konusunda pozitif yükümlülükler yüklediği kabul edilse de²², Mahkeme metnin bu şekilde kelimesi kelimesine yorumlanmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Gerçekten de Devlet'in kamu eğitim sistemi oluşturma veya özel okullara mali destek sağlama gibi bir pozitif yükümlülüğü bulunmamakla birlikte; devlet, kurmayı veya kurulmasına izin vermeyi seçtiği eğitim kurumlarında eğitim hakkını engelleyemez.²³ AİHM Velyo Velej/ Bulgaristan davasında bu durumu açıkça ifade etmiştir: "Eğitim hakkına ilişkin olarak, 1 No'lu Protokolün 2. maddesi, Sözleşmeciler Devlete belirli eğitim kurumları kurma veya destekleme görevi yüklediği şeklinde yorumlanamaz; ancak bunu yapan her Devlet, bu kurumlara etkili erişimi sağlama yükümlülüğü altına girecektir. Başka bir deyişle, belirli bir zamanda mevcut olan eğitim kurumlarına erişim, 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin ilk cümlesinde belirtilen hakkın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu hüküm ilk, orta ve yüksek öğrenim düzeylerine uygulanır."²⁴

1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi, eğitim hakkının sınırlandırılabilirliği durumlarına ilişkin ayrıntılı bir düzenleme getirmemekle birlikte, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) sınırlamaların meşru bir amaç taşıması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak, güdülen amaç ile kullanılan yöntemler arasında makul bir orantılilik bulunduğu, söz konusu sınırlamaların 2. madde ile uyumlu olabileceği kabul edilmektedir. Bununla birlikte, getirilen sınırlamalar, eğitim hakkının özüne dokunacak veya bu hakkın etkililiğini ortadan kaldıracak bir noktaya ulaşmamalıdır. Ayrıca, sınırlamalar ilgililer açısından öngörülebilir nitelikte olmalı ve meşru bir amacı hedeflemelidir. Protokol, meşru amaçları açık bir şekilde sıralamasa da bu ilkeye uygun bir çerçeve sunmaktadır.²⁵

²¹ AİHM, Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen v. Danimarka Davası, Başvuru No: 5095/71; 5920/72; 5926/72, Karar Tarihi: 02.12.1976.

²² AİHS'in insan onurunu koruma amacı ve eğitimin bu anlamda taşıdığı önemli rol düşünüldüğünde 2. maddeye ilişkin olarak devletlerin hiçbir pozitif yükümlülük taşımadığı yorumu, AİHS'in ruhuyla çeliştiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bkz. Klaus Dieter Beiter, *The Protection of the Right to Education by International Law: Including a Systematic Analysis of Article 13 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, Brill, (2006), s.164. https://www.researchgate.net/publication/311909233_The_Protection_of_the_Right_to_Education_by_International_Law_Including_a_Systematic_Analysis_of_Article_13_of_the_International_Covenant_on_Economic_Social_and_Cultural_Rights_Martinus_Nijhoff_2006_I (Erişim: 23.12.2024).

²³ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 No'lu Protokol'ün 2. Maddesi Hakkında Rehber-Eğitim Hakkı, s.5.

²⁴ AİHM, Velyo Velej v. Bulgaristan, Başvuru No: 16032/07, Karar tarihi: 27.08.2014, Par. 31.

²⁵ AİHM, Leyla Şahin v. Türkiye, Par. 154.

II. TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN YÜKSEKÖĞRENİM HAKKI

John Vorhaus'a göre eğitimin her şeyden önce temel bir insan hakkı olduğunu ve dolaşısıyla mahkûmların da bu hakka sahip olduğunu teyit etmek esastır.²⁶ Bu yaklaşım tutuklu ve hükümlülerin ıslahı amacından bağımsız olarak bir insan hakkı olarak eğitim hakkını vurgulamaktadır. Yetişkin eğitimi, yalnızca bir hedefe ulaşmak için kullanılan bir araç değil, aynı zamanda kendi başına bir amaç olarak görülmektedir. Bu eğitim anlayışının temelinde, bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamları dikkate alınarak bütünsel bir şekilde gelişimlerinin desteklenmesi yatmaktadır. Yetişkin eğitimi, yaratıcı ve eleştirel düşünmeyi teşvik ederek bireyin bilincinde, dünya görüşünde ve yöneliminde derin ve kalıcı dönüşümler yaratabilir. Bu dönüşüm, psikolojik, inançsal ve davranışsal olmak üzere üç boyuttan oluşur ve bireyde benlik algısında, inanç sistemlerinde ve davranış biçimlerinde aşamalı değişimlere yol açar. Bu yaklaşımın mahkum eğitimi için de aynı şekilde geçerli olduğu vurgulanabilir, zira bireylerin hareket tarzlarını belirleyen temel unsurlar bu algılardır.²⁷

Eğitim hakkı kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkıyla yakından ilgilidir. Tutuklu ve hükümlü bireylerin maddi ve manevi varlıklarının korunması hakkı bireyin sadece fiziksel bütünlüğünü değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal refahını da kapsamakta olup, ceza infaz sisteminin insan onuruna yakışır bir şekilde düzenlenmesini gerektirmektedir. İnsan, diğer canlı türlerinden farklı olarak, zihinsel kapasitesi ve bilişsel yetileri sayesinde sadece biyolojik bir varlık olmanın ötesinde, aynı zamanda psikolojik ve sosyokültürel bir varlıktır.²⁸ Bu farklılaşmanın temelinde, bireyin çevresindeki olayları yorumlama, anlamlandırma, neden-sonuç ilişkisi kurarak akıl yürütme ve yaratıcı düşünme becerileri yatmaktadır. İnsan, bilgi üretme, öğrenme ve yenilikçi düşünme süreçlerine aktif olarak katılarak hem bireysel hem de toplumsal gelişimi şekillendiren dinamik bir varlık konumundadır.

İnsanın kişiliğini özgürce geliştirme süreci, bireyin kendi iradesine bağlı olup, dış müdahalelerden bağımsız bir şekilde şekillendirilebilir. Bir başka ifadeyle, kişi, kendini geliştirme yoluna girip girmeme konusunda tam bir karar özgürlüğüne sahiptir.²⁹ Tutuklu ve hükümlü durumunda bulunan kişilerin eğitim haklarının düzenlenmesinde bu insanların kendilerini gerçekleştirmeleri ve topluma kazandırılmaları bu açıdan çok değerlidir.

Modern ceza hukuku anlayışına göre, cezalandırmanın temel amacı artık suçlunun yalnızca cezalandırılması veya toplumsal intikam duygusunun tatmin edilmesi değildir. Bunun yerine, ceza adalet sistemi suçluya rehabilitasyon ve yeniden topluma kazandırılma süreci

²⁶ John Vorhaus, "Prisoners' Right to Education: A Philosophical Survey" *London Review of Education*, S.12 (2014), ss.162-174, s. 162, <https://journals.uclpress.co.uk/lre/article/2752/galley/17216/view/> (Erişim: 23.12.2024).

²⁷ Anne Costelloe and Kevin Warner, "Prison Education across Europe: Policy, Practice, Politics." *London Review of Education*, S.12 (2014), ss. 175-183, s.177. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1160356.pdf> (Erişim: 25.12.2024).

²⁸ Anıl Çeçen, *İnsan Hakları*, Ankara: Savaş, 2000, s.19 vd.

²⁹ Ali Tarık Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 13, S.2 (2005), ss. 133-172, s. 138.

olarak yaklaşmaktadır.³⁰ Bu yaklaşım, özellikle cezaların önleyici ve düzeltici işlevlerini vurgulamaktadır. Suç işleyen bireylerin psikolojik, sosyal ve ekonomik koşullarının iyileştirilmesi, onların topluma yeniden entegrasyonunu sağlayacak mekanizmalar geliştirilmesi gerekmektedir. Eğitim, mesleki gelişim programları ve psikososyal destekler gibi araçlar, bireyin tekrar suç işlemesini önleyici nitelikte olup, bu tür tedbirlerin etkin uygulanması hukuk sisteminin başarisını artırmaktadır.

Bu çerçevede, cezalandırma yalnızca bireyin geçmişteki suçuna karşı bir yaptırım olarak değerlendirilmemeli, aynı zamanda gelecekte suç işlemesini engelleyecek bir dönüşüm süreci olarak ele alınmalıdır. Çağdaş hukuk sistemlerinde gittikçe yaygınlaşan bu anlayış, cezalandırmanın birey üzerindeki iyileştirici etkisini önceleyen modern adalet politikalarının temelini oluşturmaktadır.

Hükümlü ve tutukluların, insanlık onuruna uygun asgari yaşam standartlarına sahip olması büyük bir önem taşımaktadır. Ceza infaz kurumlarında sağlanan koşullar, bireylerin temel haklarını korumanın yanı sıra, rehabilitasyon süreçlerinin etkinliğini artırarak toplumla yeniden bütünleşmelerine katkı sağlamalıdır. Bu çerçevede, mahkûmların fiziksel ve ruhsal sağlıklarını koruyacak, insani muamele ilkelerine uygun bir ortam sağlanması, çağdaş hukuk sistemlerinin temel prensiplerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Tutuklu ve hükümlülerin eğitim hakkı kamu yararı açısından da değer taşımaktadır. Birey olarak bakıldığında eğitim bireyin kişisel aydınlanmasını veya geçim araçlarına sahip olmanın yaratacağı olanakları sağlamakla kalmaz.³¹ Eğitimin yaygınlaşması istihdamın artması ve çeşitlenmesine, nitelikli insan sayısının artmasına da yol açar.

Devletin ve iktisadi sistemin yeniden üretimi açısından da eğitimin yaygınlaşması önemlidir. Marx'a göre, eğitim sisteminin gelişmesi ve bilginin daha hızlı, yaygın ve erişilebilir hale gelmesiyle birlikte kapitalist üretim tarzı, öğretim yöntemlerini giderek daha fazla pratik ve ekonomik amaçlara yöneltmektedir. Halk eğitiminin genişlemesi ise, kapitalistlerin geçmişte bu işlere erişemeyen ve daha düşük yaşam standartlarında bulunan sınıflardan iş gücü sağlama-sına imkan tanımaktadır.³² Eğitimin yaygınlaşması bir yandan burjuvazinin ihtiyaç duyduğu ucuz ve nitelikli işgücünü sağlarken, öte yandan, özellikle yükseköğrenim boyutunda, işçiler açısından sınıfsal geçişkenliği mümkün kılar. Cezaevlerinin, mevcut ve potansiyel açıdan bu işgücü piyasasının bir parçası olması mümkündür. Kategorik olarak okulu devletin ideolojik aygıtlarından, hegemonya kurma araçlarından biri olarak gören Althusser de kapitalist eğitim sistemi içinde emek gücünün yeniden üretiminin aynı zamanda statükoya uyum sağlamanın yeniden üretimine yol açtığını öne sürer.³³ Bu bakış açısından tutuklu ve hükümlülerin

³⁰ Kadir Selamet, *Türkiye Hapishanelerinde Öğrenci Olmak ve Öğrenim Hakkı*, Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi, 2015. <https://cisst.org.tr/wp-content/uploads/2020/12/turkiye-hapishanelerinde-ogrenci-olmak-ve-ogrenim-hakki.pdf> (Erişim Tarihi: 22.01.2025).

³¹ İlker Kılıç, "Kamu Yararı: Fetişizm ve İdeoloji", *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.6, S. 1, (Nisan 2021), s.300.

³² Karl Marx, *Kapital*, C.III, (Çev. Alaattin Bilgi), 3. Baskı, Ankara: Sol, 1997, s. 264-265.

³³ Luis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik aygıtları*, (Çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık), 3. Baskı, İstanbul: İletişim 1991, s. 22.

topluma entegre olması, Althusser'in ifadesiyle "kurulu düzenin kurallarına boyun eğmesi"³⁴ açısından eğitim fonksiyoneldir.

Eğitimin özgürleştirici boyutu gözden kaçmamalıdır. Lima Bildirgesindeki ifadeyle:

Eğitim insan kişiliğinin ve onurunun tam gelişimini sağlamaya yöneliktir ve insan haklarına, temel özgürlüklere ve barışa duyulan saygıyı pekiştirir. Eğitim tüm insanların özgür ve eşitlikçi bir toplumun kurulmasına etkin biçimde katılmalarını sağlar ve tüm uluslar, tüm dini ve etnik gruplar ile tüm ırklar arasında anlayışı, hoşgörüyü ve dostluğu geliştirir. Eğitim kadınlarla erkekler arasında karşılıklı anlayışı, saygıyı ve eşitliği geliştirir. Eğitim, toplumsal eşitlik, barış, tüm ulusların eşit gelişimi ve çevrenin korunması gibi çağdaş toplumların ana hedeflerinin kavranmasında ve bunlara ulaşılmasında bir araçtır.

Lima Bildirgesi, 3. maddede, akademik özgürlük kapsamında, devletlerin akademik çevrenin tüm üyeleri için Birleşmiş Milletler'in insan hakları anlaşmalarında tanınan temel, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları güvence altına almak ve bu haklara saygı göstermekle yükümlü olduğunu vurgulamaktadır. Bildirge ayrıca, akademik topluluğun her bireyinin düşünce, vicdan, din, ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlükleri başta olmak üzere, kişi özgürlüğü, dokunulmazlık ve seyahat hakkından yararlanma hakkına sahip olduğunu ifade etmektedir.

Yükseköğretimde eğitim alan tutuklu ve hükümlüler de akademik çevrenin bir üyesidir. Üniversite eğitimi almak isteyen tutuklu ve hükümlülerin bu olanaktan yararlanması konusunda devletin pozitif yükümlülüklerini vurgulamak gerekir. Devletin artan denetim kapasitesi ve teknolojik gelişmeler mahpusların kendilerini gerçekleştirmek ve belki aşmak iradesi karşısında destekleyici edimlerde bulunabilir.

Cezaevlerinde yaşam, doğası gereği bir kapatılma hali olup, burada eğitim olanaklarının sağlanmasında mahpusun bireysel koşulları veya dış dünyadan kaynaklanan çeşitli zorluklar nedeniyle bazı fiili imkânsızlıkların ortaya çıkabileceği bir gerçektir. Bununla birlikte, bu kapatılmanın, tutuklu ve hükümlülerin temel insan haklarından mahrum bırakılmaları sonucunu doğurmaması gerektiği unutulmamalıdır.

A. YÜKSEKÖĞRENİM HAKKININ SINIRLANDIRILMASININ ANAYASAL VE YASAL DAYANAKLARI

Anayasanın eğitim ve öğretim hakkını düzenleyen 42. maddesinde kimsenin, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamayacağı hüküm altına alındıktan sonra 2. fıkrada öğrenim hakkının kapsamının kanunla tespit edileceği ve düzenleneceği belirtilmiştir.

Cezaevlerine ilişkin temel kanun olan 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun tutuklu ve hükümlülere ilişkin birçok husus yanında onların eğitimlerine ilişkin de düzenlemeler içermektedir. Kanunun 116. maddesi "*Bu Kanunun; ... eğitim programları, öğretimden yararlanma, ... konularında... 62, 65 ilâ 76 ve 78 ila 88 inci maddelerinde düzenlenmiş hükümlerin tutukluluk hâliyle uzlaşır nitelikte olanları tutuklular hakkında da uygulanabilir.*" düzenlemesiyle hükümlülere ilişkin kimi hak ve yükümlülüklerin -eğitime

³⁴ Luis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik aygıtları*, s.23.

ilişkin olanlar da dahil olmak üzere- tutuklular hakkında da uygulanabileceğini hüküm altına almıştır.

Kanunun 76. maddesi³⁵ “*Açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin tüm öğretim türlerinden; diğer ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin ise kurum içinde verilebilen yaygın, dışarıdan ve açık öğretim programlarından yararlanmaları sağlanır.*” ifadesiyle kapalı cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlülerin örgün eğitim almaları önündeki ilk engeldir. Örgün eğitim, 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunun 3/5-u1 maddesinde “*Öğrencilerin, eğitim - öğretim süresince ders ve uygulamalara devam etme zorunluluğunda oldukları bir eğitim - öğretim türü*” olarak tanımlanır. Aynı maddede yaygın eğitim “*toplumun her kesimine ve değişik alanlarda bilgi ve beceri kazandırma amacı güden bir eğitim - öğretim türü*” olarak; açık eğitim “*öğrencilere radyo, televizyon ve eğitim araçları vasıtasıyla yapılan bir eğitim - öğretim türü*” olarak ve dışarıdan eğitim (ekstern eğitim) “*yükseköğretimin belirli dallarında, devam zorunluluğu olmaksızın sadece yarı yıl içi ve sonu sınavlarına katılma zorunluluğu bulunan bir eğitim - öğretim türü*” olarak tanımlanmaktadır.

5275 Sayılı Kanun kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin örgün eğitim alma haklarını sınırlamakta daha doğru bir ifadeyle idareye kanun hükmüne dayanarak bu hakkı sınırlandırma yetkisi vermektedir. Belirtmek gerekir ki 76. maddenin 2. fıkrası kapalı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlülerin, kurum içinde açılan örgün öğretim programlarına devam edebileceğini düzenlemektedir. Mevcut durumda üniversitelerin ceza infaz kurumlarında örgün eğitim programları bulunmamakla birlikte, bu kanun açısından bu tür programların açılabilmesi teorik olarak mümkündür.

Aslında kapalı ceza infaz kurumunda bulunan kişinin, sınavlara girmesi hususunda 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu'nda herhangi bir engelleyici hüküm bulunmadığı söylenebilir. İdare koşulların uygunluğu oranında buna izin verebilir. 5275 Sayılı Kanun'un 76. maddesinin 3. fıkrası, kapalı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlülerin sınavlarının ceza infaz kurumu içinde yapılacağını hükme bağlamaktadır. 3. fıkranın (a) bendine göre bu sınavlar öncelikle çevrim içi, bunun mümkün olmaması hâlinde ise ilgili eğitim kurumu görevlisinin gözetiminde yüz yüze yapılır. 3. fıkranın (b) bendine göre ise hükümlüler merkezî sınavlar ile açık öğretim kurumları sınavlarına, sınav merkezi olarak belirlenen ceza infaz kurumlarında katılacaktır. 76. maddenin mevcut hali yüz yüze sınavların yapılması bakımından pozitif edim yükümlülüğünü eğitim kurumlarına yüklemektedir. Kanuna göre tutuklu ve hükümlüler sınava girmek gerekçesiyle ceza infaz kurumunun dışına çıkarılamayacak, bunun yerine çevrimiçi sınav yapılacak, yüz yüze sınavların yapılması için de eğitim kurumunun görevlisi ceza infaz kurumuna gidecektir. Bu madde kapsamında suç tipleri açısından bir ayırım yapılmamaktadır.

Anayasa Mahkemesi, ceza infaz kurumlarında bulunan bireylerin örgün eğitime devam etmeleri hususunda devletin sınırlı yükümlülüklerle sahip olduğu, 5275 sayılı Kanunun kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülerin örgün eğitime devam edebilmesi konusunda herhangi bir düzenleme içermediği, yalnızca yaygın eğitime erişimlerinin

³⁵ 76. Madde 14.11.2024 ve 7532 Sayılı Kanun'la değiştirilmiş ve mevcut haline gelmiştir.

sağlanacağını öngörüldüğü yönünde görüş bildirmiştir. Bu doğrultuda, Mahkeme, kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan bireylerin örgün öğretime devam etmeleri hususunda idarenin pozitif bir yükümlülüğü bulunmadığını açıkça ortaya koymuştur.³⁶

Kanunun 17. maddesi, hapis cezasının infazının kasten işlenen suçlarda üç yıl, taksirle işlenen suçlarda ise beş yıl Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından ertelenmesine olanak tanımaktadır. Hapis cezalarının infazına başlanmış olduğu hallerde de hükümlünün yükseköğrenimini tamamlayabilmesi amacıyla³⁷, Cumhuriyet Başsavcılığınca bir yılı geçmeyen sürelerle hapis cezasının infazına ara verilebilir. Ancak bu hüküm, terör suçları, örgüt faaliyetleri çerçevesinde işlenen suçlar ve cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlardan mahkûm olanlar; mükerrirlere özgü infaz rejimi uygulanmasına karar verilenler ile disiplin veya tazyik hapsine mahkûm olanlar hakkında uygulanmamaktadır. Bu madde hükümlülerin yüz yüze eğitime katılabilemesini mümkün kılmakta ancak bazı suç türleri bu hükmün kapsamında yer almamaktadır.

İnfazın ertelenmesi sınırlı sayıda mahkûmun sınırlı bir süre için kullanabileceği bir olanak iken, internet teknolojisi ile üniversitelerde çevrimiçi ders ve sınavların yaygınlaşması çok daha fazla sayıda tutuklu ve hükümlünün yükseköğrenimden faydalanmasına olanak tanımaktadır.

5275 Sayılı Kanun'un hükümlünün radyo, televizyon yayınları ile internet olanaklarından yararlanma hakkını düzenleyen 67. maddesinin 4. fıkrası eğitim ve iyileştirme programları gerekli kıldığı takdirde denetim altında internette yararlanılabileceğini, hükümlünün, odasında bilgisayar bulunduramayacağını ancak, Adalet Bakanlığının uygun görmesi hâlinde eğitim ve kültürel amaçlı olarak bilgisayarın ceza infaz kurumuna alınmasına izin verilebileceğini hüküm altına almıştır. Ancak 4. fıkra tehlikeli hâlde bulunan veya örgüt mensubu hükümlüler bakımından bu hakların kısıtlanabileceğini ifade etmektedir. Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ve Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmeliğin 75. maddesinde Kanundaki ifade tekrar edilmiş ve 5. fıkra olarak *“İşlediği suçun nitelik ve işleniş biçimi göz önüne alındığında, toplum için ciddi bir tehlike oluşturan, kurumdaki tutum ve davranışlarıyla, suç işlemek amacıyla kurulan silahlı örgütün yöneticiliğini yapmaya devam eden, bu konuda herhangi bir yöntemle, kurum içi veya dışındaki kişilere talimat veya mesaj veren hükümlülerin, idare ve gözlem kurulu kararıyla televizyon yayınlarını izlemesine ve bilgisayar ile internette yararlanmasına izin verilmez.”* hükmü eklenmiştir.

Eğitim materyallerine ulaşmak da eğitim hakkının ayrılmaz bir parçasıdır. 5275 Sayılı Kanun'un 62. maddesinin 2. fıkrası hükümlülerin mahkemelerce yasaklanmamış süreli ve süresiz yayınlardan bedelini ödeyerek yararlanma hakkına yer vermiş, eğitim ve öğretime devam eden hükümlülerin ders kitaplarının denetime tâbi tutulamayacağını da hüküm altına almıştır. Bu hükmün uygulanmasına ilişkin idarece yapılan farklı uygulamalar bireysel başvuru

³⁶ AYM, Mehmet Al Başvurusu, Başvuru No: 2021/6664, Karar Tarihi: 06.10.2021, Par. 43.

³⁷ “...hükümlünün yükseköğrenimini bitirebilmesi, ana, baba, eş veya çocuklarının ölümü veya bu kişilerin sürekli hastalık veya malullükleri nedeniyle ailenin ticari faaliyetlerinin yürütülebilmesinin veya tarım topraklarının işlenebilmesinin imkânsız hâle gelmesi veya hükümlünün eş veya çocuklarının sürekli hastalık veya malullükleri nedeniyle bakıma muhtaç olmaları ya da hükümlünün hastalığının sürekli bir tedaviyi gerektirmesi gibi zorunlu ve çok ivedi hâllerde...”

yoluyla Anayasa Mahkemesi tarafından değerlendirilmiştir.³⁸ Mahkeme bir kararında, hükümlü ve tutukluların, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ortak alanı kapsamında kalan temel hak ve hürriyetlerin tamamına kural olarak sahip bulunduklarını, hükümlü ve tutuklulara tanınan eğitim hakkının sınırlandırılması hususunda Anayasa ve AİHS'te devletin bir pozitif edim yükümlülüğü bulunmadığı gerekçesiyle idarenin sınırsız bir takdir alanı olduğundan da bahsedilemeyeceğini vurgulamış; 5275 sayılı Kanun'un 62. maddesi ile ders kitapları yönünden getirilen istisnaya karşın ders kitabının başvurucuya teslim edilmemesi nedeniyle başvurucunun eğitim hakkının ihlal edildiği sonucuna varmıştır.³⁹

Olağanüstü hâl sürecinde tutuklu ve hükümlülerin eğitimine ilişkin bir düzenleme yapılmıştır. 6.2.2018 tarih ve 7083 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanunun 4. maddesi şu şekildedir: “*Terör örgütü üyeliği veya bu örgütlerin faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlar sebebiyle tutuklu veya hükümlü olarak ceza infaz kurumunda bulunanlar, olağanüstü halin devamı ve kurumda barındırıldıkları süre zarfında, ülke genelinde uygulanan merkezî sınavlar ile örgün veya yaygın her türlü eğitim ve öğretim kurumları ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından ceza infaz kurumu içinde veya dışında yapılan ya da yaptırılan sınavlara giremezler.*”

4. madde hükmü, terör suçlarından tutuklu ve hükümlülerin sınavlara girişlerini yasaklayan emredici bir düzenleme olup ve bu konuda idareye herhangi bir takdir yetkisi tanımamaktadır. Olağanüstü hâl döneminde, 7083 Sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinin ardından Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvurular yapılmış, Mahkeme ise söz konusu uygulamaları eğitim hakkı perspektifinden inceleyerek değerlendirmiştir. Mahkeme, darbe teşebbüsü sonrasında tutuklu ve hükümlü sayısındaki artış, ceza infaz kurumlarında görev yapan kamu görevlilerinin sayısındaki azalma ve kurumların disiplin ve güvenliğinin korunmasına yönelik kaygılar ışığında, sınavlara katılamayan kişilerin eğitim hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddiaların açıkça dayanaktan yoksun olduğuna hükmetmiştir.⁴⁰

Tutuklu ve hükümlülerin yükseköğrenimleri ile ilgili olarak idareyi teşkil eden kurumlardan biri ceza infaz ve tutukevi idareleri iken diğer taraf üniversite idareleridir. Yükseköğretim Yürütme Kurulu, 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun eğitim-öğretimin devamına ilişkin hususların, Yükseköğretim Kurulunun bu konularda belirlediği temel ilkelere uygun olarak yükseköğretim kurumları senatoları tarafından belirleneceğini düzenleyen 44/b maddesi uyarınca, tutuklu ve hükümlülerin eğitimini de içeren bir dizi karar almış ve bu kararlar 19.02.2024 tarihinde tüm üniversitelere gönderilmiştir.⁴¹

Yükseköğretim Yürütme Kurulu “...*hükümlü öğrenciler için mazereti İlgili Birim Yönetim Kurulu tarafından değerlendirilerek azami öğretim süresinden sayılmadan dört*

³⁸ AYM, E. A. Başvurusu, Başvuru No: 2019/27127, Karar Tarihi: 02.04.2024. Karara ilişkin daha fazla bilgi için bu makalenin II/C bölümüne bakılabilir.

³⁹ AYM, E. A. Başvurusu, Par. 28-36.

⁴⁰ AYM, Fatih Dokur Başvurusu, Başvuru No: 2017/32217, Karar Tarihi: 24.5.2018. Karara ilişkin daha fazla bilgi için ve aynı nitelikteki kararlar için bu makalenin II/C bölümüne bakılabilir.

⁴¹ Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Eğitim-Öğretim Dairesi Başkanlığı, 2547 Sayılı Kanun'un 44/b Maddesi Temel İlkeleri, Sayı: E-75850160-104.01.01.01-11099, 19.02.2024.

yarıyıldan fazla kayıt dondurulabilmesine” karar vermiştir.⁴² Bu düzenleme tutuklu ve hükümlülerin idare tarafından yükseköğrenime devam etmelerine izin verilmemesi durumunda öğrenciye süresiz olarak kayıt dondurma olanağı vermektedir. Süresiz olarak kayıt dondurma hakkı elbette eğitim hakkının tutuklu ve hükümlüler açısından sınırlanmadığı anlamına gelmemektedir. Ancak bu karar doğrultusunda tutuklu veya hükümlü öğrenci açısından eğitim hakkı kapalı cezaevinden çıktıktan sonra kullanabileceği bir hak olarak korunmaktadır. Dolayısıyla hakkın sınırlanmaya devam ettiği, ancak bu kararlar hakkın özüne dokunulmasının önlenmediği düşünülebilir.

Kararın -k- maddesinde ise “*Örgün öğretim programlarında derse devam zorunluluğunun olduğu dikkate alınarak, kapalı ceza infaz kurumlarında tutuklu veya hükümlü olup yükseköğretim kurumlarının örgün eğitim programlarında kayıtlı öğrencilerin de derslere devam şartını yerine getirmesi gerektiğine, derslere devam şartını yerine getiremeyen öğrencilerin devamsızlıktan başarısız olarak işlem görecekerlerinden yıl sonu ve bütünleme sınavlarına giremeyeceklerine, açık öğretim ile uzaktan öğretim programlarında ise Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünce belirlenen kurallara uyulması kaydıyla sınavlara girebileceklerine*” karar verilmiş ve tutuklu bulundukları sürede öğrencilerin derslere devam edememesi durumunda sınavlara da giremeyecekleri kararlaştırılmıştır. Devamında, Yükseköğretim Yürütme Kurulu açık ceza infaz kurumlarında hükümlü veya tutukluların örgün eğitime devam edebileceklerine karar vermiştir.⁴³ Söz konusu kararlar 2023-24 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanmaya başladığından, henüz Anayasa Mahkemesinin karara bağladığı bu temelde bir bireysel başvuru bulunmamaktadır.

2019 Covid-19 pandemi süreci ve sonrasında örgün eğitimde de zaman zaman hem derslerin hem de sınavların internet aracılığıyla yapılması, tutuklu ve hükümlülerin cezaevinden ayrılmadan bu eğitimleri alma talebinde bulunmalarına yol açmıştır. Bu tür başvurular hem derece mahkemelerinde hem de bireysel başvuru sisteminde yer almaktadır. 5275 Sayılı Kanun kapalı cezaevlerinde kurum içinde verilebilen yaygın, dışarıdan ve açık öğretim programlarından yararlanma hakkını tanımaktadır. Ancak bu hakkın kullanımına da kimi kısıtlamalar getirilmesi nedeniyle konu yargıda tartışılmış, Anayasa Mahkemesi, ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülerin örgün yükseköğretime çevrimiçi olarak devam etmeleri konusunda idarenin sınava girmelerine tanınan sınırlı imkânlar dışında bir yükümlülüğünün bulunmadığını belirtmiş ve başvuruları açıkça dayanaktan yoksun olarak değerlendirmiştir.⁴⁴

B. AVRUPA KONSEYİNDE TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN EĞİTİM HAKKI

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi üye devletlere çeşitli konularda tavsiye kararları vermektedir. Tavsiye kararlarının bağlayıcı kurallar olmadığını unutmamak gerekir. Ancak

⁴² Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Eğitim-Öğretim Dairesi Başkanlığı, (j) maddesi.

⁴³ Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Eğitim-Öğretim Dairesi Başkanlığı, (l) maddesi.

⁴⁴ Covid-19 pandemisi döneminde eğitim hakkının kullanılmasına ilişkin bkz. AYM, Mehmet Al Başvurusu, Başvuru No: 2021/6664, Karar Tarihi: 06.10.2021 ve Müslim Macit Başvurusu, Başvuru No: 2021/28608, Karar Tarihi: 5/10/2023. Kararlara ilişkin daha fazla bilgi için bu makalenin II/C bölümüne bakılabilir.

bunların bir kısmı karar organları ve AİHM tarafından referans verilen kararlardır. Komite, tutuklu ve hükümlülere ilişkin olarak da tavsiye kararları vermiştir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından yayınlanan Yetişkin Eğitimi Politikasına ilişkin 81(17) Sayılı Tavsiye Kararında, yetişkin eğitiminin yararları ve hedefleri vurgulanmaktadır. Bu belge, yetişkin eğitiminin, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve kültürel demokrasinin ilerletilmesi bakımından merkezi bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Yetişkin eğitiminin bireylerin toplumsal rollerini – ebeveyn, tüketici ve vatandaş olarak – etkin şekilde yerine getirmelerine katkı sağladığı ifade edilmektedir. Ayrıca, yetişkin eğitiminin demokratik değerlerin korunması ve dezavantajlı grupların haklarının teminat altına alınması yönünde etkili bir mekanizma olarak değerlendirildiği belirtilmiştir. Nihayet, belgede yetişkin eğitiminin bireylerin sürekli artan bilgi akışını eleştirel bir yaklaşımla değerlendirme ve bilinçli kararlar alma becerilerini güçlendirdiği savunulmaktadır.⁴⁵

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 1989 tarihli Tavsiye Kararı, cezaevlerindeki eğitimin kapsamlı ve erişilebilir olmasını vurgulamaktadır.⁴⁶ Bu kapsamda, üye devletlere şu önerilerde bulunulmuştur:

- Geniş Öğrenim Fırsatları: Eğitim programları bireyin sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamını dikkate alarak tüm yönlerini geliştirmelidir.
- Destekleyici Cezaevi Yönetimi: Cezaevi yönetimi, eğitimi kolaylaştırmalı ve teşvik etmelidir.
- Kaybın Önlenmesi: Eğitime katılan mahpuslar, maddi veya başka şekillerde kayıp yaşamamalıdır.
- Özel İhtiyaçlar: Okuma-yazma zorlukları yaşayan mahpuslara özel ilgi gösterilmelidir.
- Kütüphane ve Spor: Mahpusların kütüphane ve spor olanaklarına düzenli erişimi sağlanmalıdır.
- Yaratıcı ve Kültürel Etkinlikler: Yaratıcı faaliyetler mahpusların kendilerini ifade etmeleri için teşvik edilmelidir.
- Sosyal Eğitim: Mahpusların topluma dönüşünü kolaylaştıracak pratik beceriler kazandırılmalıdır.
- Tahliye Sonrası Eğitim: Mahpusların tahliye sonrası eğitimlerini sürdürebilmeleri için önlemler alınmalıdır.
- Toplumla İlişki: Mümkünse mahpusların dışarıda eğitim almalarına izin verilmeli, aksi halde dış toplumun cezaevi eğitimine dahil olması teşvik edilmelidir.

Bu öneriler, cezaevlerindeki eğitimin mahpusların rehabilitasyonu ve topluma yeniden kazandırılmasında oynadığı kritik role dikkat çekmektedir.

⁴⁵ Council of Europe Committee of Ministers, 'Recommendation No R (81) 17 of the Committee of Ministers to Member States on Adult Education Policy' (Adopted 6 November 1981 at the 339th Meeting of the Ministers' Deputies), <https://rm.coe.int/native/09000016804edce0>. (Erişim: 21.11.2024).

⁴⁶ Council of Europe Education in Prison: Recommendation No. R (89) 12 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 13 October 1989. Strasbourg: Council of Europe, s. 61, , <https://rm.coe.int/09000016804c858f> (Erişim: 20.12.2024).

Avrupa’da cezaevlerine ilişkin düzenlemeleri standartlaştırmak üzere oluşturulmuş Avrupa Cezaevi Kuralları da tutuklu ve hükümlülerin eğitimi konusunda detaylı bir içeriğe sahiptir.⁴⁷ Her ne kadar bu kuralların bağlayıcı bir gücü olmasa da AB düzeyinde ve ulusal düzeylerde önemli bir etkisi bulunmaktadır. AİHM de sonuçlarını desteklemek için bunları düzenli olarak dikkate alır.⁴⁸ Bakanlar Komitesi’nin Üye Devletlere Avrupa Cezaevi Kuralları Hakkındaki Tavsiyesini içeren ilk bölümde 28. madde eğitime ilişkindir. 28. madde, cezaevlerinde mahpusların ihtiyaçlarına ve taleplerine uygun eğitim programlarına erişim sağlanmasını öngörmektedir. Özellikle okuma-yazma ve temel eğitim eksikliği olan mahpusların yanı sıra, gençler ve özel ihtiyaçları olan bireyler için eğitime öncelik verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Mahpusların eğitime katılımları nedeniyle maddi veya sosyal açıdan dezavantajlı duruma düşmemeleri önemli bir ilke olarak benimsenmiştir. Cezaevlerinde, eğlence ve eğitim kaynaklarını barındıran, kitaplar ve diğer medya materyalleriyle donatılmış kütüphanelerin bulunması ve bu kütüphanelerin toplum kütüphaneleriyle iş birliği içinde çalışması tavsiye edilmektedir. Ek olarak, 4. madde, mahkumların insan haklarını ihlal eden koşulların kaynak yetersizliği gibi gerekçelerle haklı gösterilemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Avrupa cezaevi kuralları, mahpusların yaşamını cezaevi sınırları dışındaki hayata olabildiğince yakınlaştırmayı hedefleyen normalleştirme ilkesi ve mahpuslara kişisel sorumluluk alma fırsatı vermeyi amaçlayan sorumluluk ilkesi üzerine kuruludur. Bu yaklaşım, cezaevlerinde sosyal yaşamın geliştirilmesi, mahpuslara belli bir özerklik sağlanması ve bireylerin becerilerini dış dünyayı yansıtan koşullarda geliştirmeleri için fırsatlar sunulmasını içerir. Ayrıca, mahpusların dış dünyayla düzenli temas kurmalarına, seçimler, referandumlar ve kamusal yaşamın diğer unsurlarına katılmalarına olanak tanınması teşvik edilmektedir. Bu ilkeler, cezaevlerinde daha insani bir ortam yaratmayı ve mahpusların topluma yeniden entegre olmalarını desteklemeyi amaçlar.⁴⁹

C. ANAYASA MAHKEMESİ VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİNİN YAKLAŞIMI

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruları karara bağlama görev ve yetkisi 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle verilmiştir. Bilindiği gibi 30/03/2011 tarihli ve 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 45 ila 51. maddelerinin 23.9.2012 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruları kabul etmeye başlamıştır. Anayasanın 148. maddesi “*Herkes, Anayasada güvence altına*

⁴⁷ Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules, *European Prison Rules* içinde, Avrupa Konseyi, Council of Europe Publishing, 2006. <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae> (Erişim: 20.12.2024).

⁴⁸ Julia Burchett ve Anne Weyembergh, *Prisons and Detention Conditions in the EU*, European Parliament, 2023, s.61. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/741374/IPOL_STU\(2023\)741374_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/741374/IPOL_STU(2023)741374_EN.pdf), (Erişim: 23.12.2024).

AİHM kararlarına örnek olarak bkz.: Muršić v. Hırvatistan, Başvuru No: 7334/13, Karar tarihi: 20.10.2016; Murray v. Hollanda, Başvuru No: 10511/10, Karar tarihi: 26.04.2016.

⁴⁹ Marie Crétenot, *From National Practices to European Guidelines: Interesting Initiatives in Prisons Management*, Antigone Edizioni (Yyn.), 2013, s. 11, <https://www.prisonobservatory.org/upload/EPOinterestinginitiatives.pdf> (Erişim: 03.01.2025).

alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.” ifadesiyle ihlal edilmesi halinde bireysel başvuru yoluna gidilebilecek hakları belirlemiştir. Eğitim hakkı da hem Anayasanın 42. maddesi hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 No’lu Protokolün 2. Maddesi ile güvence altına alınmış bir hak olduğundan bireysel başvurulara konu olmuştur.

1 No’lu Protokolün 2. maddesi tutuklu ve hükümlülere ilişkin özel bir hüküm içermektedir. Ancak, AİHM maddeyi Sözleşmenin bütünü içinde yorumlamakta ve kararlarında kimi standartlara ulaşmaktadır. Bu standartları belirlerken Mahkemenin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Tavsiye Kararlarına da sıkça atıf yaptığını belirtmek gerekir.⁵⁰

Tutuklu kişiler, Sözleşmenin 5. maddesi anlamında özgürlük hakları dışında Sözleşme’de güvence altına alınan bütün hak ve özgürlüklerden faydalanmaya devam etmektedirler. Bu nedenle, söz konusu kişiler, 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesinde güvence altına alınan eğitim hakkına sahiplerdir.⁵¹ Ancak Mahkemenin Sözleşmeye ilişkin yorumunun devlete daha çok negatif edim yüklemek şeklinde olduğu unutulmamalıdır. Örneğin AİHM, 1 No’lu Protokolün 2. maddesinin devletleri mevcut olmayan eğitim tesisleri kurmaya zorlamadığına dikkat çekmiş ancak aynı kararda bir tutuklunun mevcut cezaevi okuluna yazılmasına izin verilmemesi, söz konusu hükmün ihlaline neden olmuştur.⁵² AİHM uygulamasında tutuklu ve hükümlülerin eğitim hakkı konusunda devletlere görece geniş bir takdir marjı tanınmaktadır.⁵³

Mahkeme Georgiou/Yunanistan davasında tutuklu olması nedeniyle üniversite eğitime devam etmesi engellenen başvurunun eğitim hakkının ihlal edilmediğine hükmetmiştir. Başvuran tutukluluğuna denk gelen on dört ay boyunca Üniversite’de bir sınava girmesinin engellendiğini ileri sürmüştü fakat AİHM, eğitim sürecinden ayrı kalınan sürenin kısıllığına dikkat çekerek, başvurunun eğitim kurumuna erişiminden veya etkili bir eğitim alma hakkından mahrum bırakılmadığını not etmiştir. Bu nedenle başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğuna karar verilmiştir.⁵⁴ Bu davada Mahkeme, sürenin kısa oluşuna dayanmaktadır. Durmaz ve diğerleri/Türkiye davasında ise AİHM, başvuranların yalnızca mahkeme tarafından hüküm giymelerinin ardından yasal olarak tutuklu bulundukları süre boyunca tam zamanlı eğitimlerine devam etmelerinin engellenmesini, Sözleşme’ye Ek 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesi kapsamında eğitim hakkının ihlali olarak değerlendiremeyeceğini belirtmiştir.⁵⁵

Benzer bir dava Anayasa Mahkemesinin önüne gelmiştir. Doğan Yüksekbağ ve diğerleri davasında Mahkeme, kamu gücü tarafından eğitim hakkına müdahale edilmediğini, eğitim ve

⁵⁰ Örneğin bkz. AİHM, Velyo Vele v. Bulgaristan Par: 21, 23, 24, 34, 41.

⁵¹ AİHM, Velyo Vele v. Bulgaristan, Par. 30 ve Hirst v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 74025/01, Karar Tarihi: 06.09.2005, Par. 69.

Ayrıca Bkz. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 No’lu Protokol’ün 2.maddesi Hakkında Rehber-Eğitim Hakkı*, s.11.

⁵² AİHM, Velyo Vele v. Bulgaristan.

⁵³ Blommaert Felix, “Locked up, logged off: A closer look at protection and provision of Internet access for prisoners within the ECHR framework”, Master’s Thesis, Ghent University, 2021, s.82.

⁵⁴ AİHM, Marios Georgiou v. Yunanistan, Başvuru No. 45138/98, Karar tarihi: 13.01.2000, Par. 7.

⁵⁵ Durmaz ve diğerleri v. Türkiye, Başvuru. No: 46506/99, 46569/99, Karar Tarihi: 4.9.2001, Par. 4

öğretim hakkına yönelik doğrudan bir karar alınmadığını tespit etmiş; tutuklamanın doğrudan kişi özgürlüğünü sınırlayan nitelikte bir tedbir olması, tutuklama tedbiri ile kişi özgürlüğünün kanunlar kapsamında sınırlanmış olması ve eğitim hakkının bundan dolayı olarak etkilenmiş olması gerekçesiyle başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğuna karar vermiştir.⁵⁶ Hem Anayasa Mahkemesi hem de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tutukluluğun veya hükümlülüğün sonucu olarak bireylerin eğitimden yoksun kalmalarını eğitim hakkının ihlali olarak değerlendirmemektedir. Özellikle AYM, eğitim hakkının ihlali için bu hakka doğrudan bir müdahale yapılmış olmasını şart koştuğunu açıkça belirtmektedir.

İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte tutuklu ve hükümlülerin internet yoluyla eğitime erişim talepleri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde önemli davalara konu olmuştur.⁵⁷ İnternet erişimindeki kısıtlamalar, mahpusların eğitim süreçlerine katılımını engellemekte ve dijital eğitim fırsatlarını değerlendirmelerini zorlaştırmaktadır. Geleneksel mektupla iletişim hem zaman alıcı hem de etkisiz bir yöntem olarak görülmektedir. Özellikle günümüzde, eğitim süreçlerinin giderek dijitalleşmesi nedeniyle, internet erişimi olmayan mahpuslar literatüre ulaşmak, ödevlerini çevrimiçi ortamda göndermek gibi akademik gereklilikleri yerine getirirken büyük zorluklar yaşamaktadır. Harrison'a göre bu durum, eğitimde eşit fırsatlar sunulmasının önündeki önemli bir engeli temsil etmektedir.⁵⁸

Eğitim hakkının ihlal edildiği iddiasıyla Türkiye'den tutuklu ve hükümlüler tarafından yapılan başvuruların büyük çoğunluğu, merkezi sınavlara katılamamaları, çevrimiçi eğitim olanaklarından yararlanamamaları ve eğitim için araç ve gerece ulaşamamaları gerekçelerine dayanmaktadır. Bu başvurulara ilişkin verilen kararlar AYM ve AİHM'in bu konudaki yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Mehmet Reşit Arslan ve Orhan Bingöl/Türkiye Davasında, Hükümlü M.R. Arslan daha önce öğrencisi olduğu İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne yeniden kayıt yaptırabileceğini öğrendikten sonra, İzmir cezaevi idaresinden bir bilgisayara ve internete erişim talep etmiş ancak cezaevi idaresi, yasadışı bir örgüte dahil diğer mahkumlarla bağlantı kurması ve herhangi bir eğitim kurumuna kayıtlı olmaması gerekçesiyle 5275 Sayılı Kanunun 67. maddesinin 4. fıkrasına dayanarak bu talebi reddetmiştir.⁵⁹ Arslan, hüküm giymeden önce tıp fakültesinde son sınıf öğrencisi olduğunu ve görsel-işitsel materyaller kullanarak çalışmalarına devam etmek istediğini ve ayrıca kendi ekipmanını sağlamayı teklif ettiğini, ancak cezaevi idaresinin bunu reddettiğini ileri sürerek bu karara karşı İzmir Ceza İnfaz Hakimliği'ne itiraz etmiş ancak davası İzmir Ceza İnfaz Hakimliği tarafından reddedilmiştir. Arslan'ın bu karara itirazı da İzmir Ağır Ceza Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Başvuran, daha sonra uzaktan eğitim programı bulunan Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine kayıt yaptırmıştır. Arslan kendisine ait olan ve Cezaevi idaresi tarafından el konulan hesap ve İngilizce-Türkçe çeviri

⁵⁶ AYM, Doğan Yüksekbağ ve diğerleri, Başvuru No: 2014/1197, Karar tarihi:13.9.2017, Par. 31,32 vd.

⁵⁷ Örn. Bkz. AİHM, Mehmet Reşit Arslan ve Orhan Bingöl v. Türkiye, Başvuru No. 47121/06, 13988/07 ve 34750/07, Karar Tarihi: 18.06.2019 (Kesinleşme: 07.10.2019).

⁵⁸ Lisa Harrison, "Prisoners and Their Access to the Internet in the Pursuit of Education" *Alternative Law Journal* (2014), S. 39, ss. 159-162, s. 159-160, https://www.researchgate.net/publication/307567598_Prisoners_and_Their_Access_to_the_Internet_in_the_Pursuit_of_Education (Erişim: 01.11.2024)

⁵⁹ AİHM, Mehmet Reşit Arslan ve Orhan Bingöl v. Türkiye.

fonksiyonları bulunan bir cihazın kendisine iadesini ve uzaktan eğitimi sürdürebilmesi amacıyla bir bilgisayar satın almasına ve kullanmasına izin verilmesini talep etmiş, talepleri reddedilmiştir.

Orhan Bingöl de 2006 yılında cezaevindeyken uzaktan eğitim programına kaydolmak için üniversite giriş sınavına girmiş, gerekli puanı almasına rağmen, çevrimiçi derslere katılmak için bilgisayar ve internet kullanma talebi cezaevi yetkilileri tarafından reddedildiğinden ilgili bölüme kayıt yaptırmamıştır. İnfaz Hakimine ve ardından Kocaeli Ağır Ceza Mahkemesi'ne yaptığı itirazlar, M.R. Arslan'ın kiyle aynı gerekçelerle reddedilmiştir.

AIHM bu başvurularda Belçika Dil Davasına atıfla⁶⁰ “Sözleşme’ye Ek 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesi, Sözleşmeciler Devletlere belli eğitim kurumlarını kurma veya destekleme yükümlülüğü getirdiği şekilde yorumlanamayacak olsa da, bu tür kurumları kuran bir Devletin bu kurumlara etkin erişimi sağlama yükümlülüğü”nün bulunmakta olduğunu ve bu hükmün ilk, orta ve yükseköğrenim düzeyleri için geçerli bulunduğunu hatırlatmıştır.⁶¹ Mahkeme, hükümlülerin özgürlük hakkı dışında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tarafından güvence altına alınan tüm temel hak ve özgürlüklerden yararlanmaya devam ettiğini hatırlatmıştır. Ayrıca, bu haklara getirilen kısıtlamaların gerekçesi her ne kadar cezaevi koşulları, güvenlik değerlendirmeleri, suçun önlenmesi veya kamu düzeninin korunması gibi sebeplere dayandırılabilir de her durumda bu kısıtlamaların haklılığının gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hirst/Birleşik Krallık ve Velyo Vele/Bulgaristan kararlarına atıf yaparak, bu ilkelerin altını bir kez daha çizmiştir.⁶²

AIHM, eğitim hakkının özüne dokunulmadığı sürece, öngörülebilir ve meşru bir amaç taşıyan belirli kısıtlamalara tabi tutulabileceğini ve Sözleşmeciler Devletlerin eğitim alanında takdir yetkisine sahip olduğunu kabul etmiştir. Ancak, bu tür sınırlamaların, kullanılan araçlarla güdülen amaç arasında makul bir orantılilik ilişkisi olması durumunda Protokol’ün 2. maddesiyle uyumlu olabileceği belirtilmiştir.⁶³

Somut olayda ise Mahkeme, başvuranların şikâyetinin, yükseköğrenimlerini sürdürmek ve genel kültürlerini geliştirmek için bilgisayar, internet ve diğer elektronik materyallere erişim taleplerinin reddedilmesiyle ilgili olduğunu tespit etmiştir. Yargıçların, başvuranların menfaatleri ile kamu düzeni gerekleri arasında bir denge kurma yükümlülüklerini yerine getirmediği ve uygulanan kısıtlamanın orantısız olduğu kanaatine varan Mahkeme, bu durumun her iki başvuran için de 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesinin ihlaline yol açtığına hükmetmiştir.

Anayasa Mahkemesi ise Mehmet Reşit Arslan ve Diğerleri Başvurusunda farklı bir bakış açısı benimsemiştir.⁶⁴ Hükümlüler için bilgisayar ve internet erişim süresinin haftalık 21 saat-ten 15 saate indirilmesi üzerine yapılan başvuruda AYM, söz konusu tedbirin orantılı olduğu ve hükümlüleri eğitim hakkından yoksun bırakmadığı kanaatine vararak, eğitim hakkının ihlal

⁶⁰ AIHM, "Relating to Certain Aspects of The Laws on The Use of Languages in Education in Belgium" v. Belçika, Par.3-4.

⁶¹ AIHM, Mehmet Reşit Arslan ve Orhan Bingöl v. Türkiye, Par. 51.

⁶² AIHM, Mehmet Reşit Arslan ve Orhan Bingöl v. Türkiye, Par. 55.

⁶³ AIHM, Mehmet Reşit Arslan ve Orhan Bingöl v. Türkiye, Par. 56.

⁶⁴ AYM, Mehmet Reşit Arslan ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru No: 2013/583, Karar Tarihi: 10.12.2014.

edilmediğine karar vermiştir. Mahkeme yüksek güvenlikli bir cezaevinde başvuruçuların bilgisayarlarını odalarına sokmasına izin verilmemesi ve internet imkânının kısıtlanmasının Anayasa'nın 42. maddesinde koruma altına alınan eğitim hakkından yoksun bırakılma olarak kabul edilmemesi gerektiğini AİHM kararlarına atıfla ifade etmiştir.⁶⁵ Mahkeme çıkar amaçlı suç örgütüne üye olmaktan hükümlü başka bir mahkûmun da uzaktan eğitime başlaması üzerine Cezaevi idaresinin bu türden mahkûmların bir arada bulunmasından kaynaklı sakıncaları ortadan kaldırmak amacıyla kullanım saatlerini sınırlandırdığını tespit etmiş; “eğitim faaliyetinin, imkânlar çerçevesinde saat kısıtlaması yapılarak devamının sağlandığı gözetilerek, cezaevinde güvenlik ve disiplinin sağlanması amacıyla uzaktan eğitim sınıfı kullanımı kısıtlamasının ölçülü olduğu” değerlendirmesini yaparak, 5275 Sayılı Kanunda izin verilen bu müdahalenin meşru bir amaç güttüğü ve orantılı olduğu gerekçesiyle eğitim hakkının ihlal edilmediğine hükmetmiştir.⁶⁶

Bilgisayara ve internete ulaşamadığı için eğitim hakkının ihlal edildiği iddiasına dayanan diğer bir başvuru da Ali İşeri başvurusudur.⁶⁷ Başvurucu başlangıçta kapalı bir ceza infaz kurumunda tutulurken Covid-19 önlemleri nedeniyle açık bir ceza infaz kurumuna nakledilmiş ve nakil işleminin ardından üniversitede eğitime başlamıştır. Başvurusunu yaptığı sırada cezasını açık ceza infaz kurumunda çekmeye devam etmektedir. Üniversiteye kaydolduktan sonra derslerin çevrimiçi olarak yürütülmesi nedeniyle Ceza İnfaz Kurumuna bilgisayar kullanımı ve internet erişim izni için başvuruda bulunulmuştur. Talebi, açık ceza infaz kurumuna nakledilmesine rağmen kapalı ceza infaz kurumu hükümlüsü statüsünün korunduğu ve bu nedenle örgün eğitimden yararlandırılmasının söz konusu olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. İşeri bunun üzerine, çevrimiçi derslere erişim talebinin reddedilmesinin eğitim haklarını ihlal ettiğini ileri sürerek Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmuştur.

Anayasa Mahkemesi öncelikle açık ceza infaz kurumunda bulunan başvuruçunun örgün eğitim kapsamında ve uzaktan eğitim yöntemi kullanılarak verilen bir eğitimden yararlanıp yararlanamayacağı meselesi üzerinde durmuştur. Mahkeme İşeri'nin durumunda kapalı ceza infaz kurumu rejiminin uygulanmasına devam edileceğine dair açık bir hüküm bulunmadığını tespit etmiştir.⁶⁸ Mahkeme, başvuruçunun eğitimi için ceza infaz kurumu şartlarında tanınan internet kullanma imkanına yapılan müdahalenin gerekçelerinin olaya özgü somut unsurlar içermediğini tespit etmiştir. Ayrıca, ceza infaz kurumunda tutulmanın kaçınılmaz sonuçları bağlamında idare ve derece mahkemelerince bir değerlendirme yapılmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle, söz konusu gerekçelerin yeterli olduğundan söz edilemeyeceği gerekçesiyle eğitim hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir.

Covid-19 pandemisi sürecinde kapalı cezaevinde bulunup örgün eğitim kurumlarına kayıtlı olan tutuklu ve hükümlüler de üniversitelerin bu dönemde uzaktan eğitime geçmesiyle derslere katılmak istemişlerdir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi olan Mehmet

⁶⁵ AİHM, Marios Georgiou v.Yunanistan,; Durmaz ve diğerleri v. Türkiye; Arslan v. Türkiye, Başvuru.No: 31320/02, Karar Tarihi: 01.6.2006; Mehmet Veysi Özel/Türkiye, Başvuru.No: 4243/09, Karar Tarihi:22.10.2013.

⁶⁶ AYM, Mehmet Reşit Arslan ve Diğerleri Başvurusu, Par. 76-86.

⁶⁷ AYM, Ali İşeri Başvurusu, Başvuru No: 2021/4607, Karar Tarihi: 20.12.2023.

⁶⁸ AYM, Ali İşeri Başvurusu, Par. 40.

Al bu nedenle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi bu başvuruda; ceza infaz kurumunda bulunmalarının doğal sonucu olarak eğitim olanaklarına erişimleri kısıtlanmış mahpusların Covid-19 salgını nedeniyle geçici olarak uzaktan eğitime geçen okullarına devam etmelerini sağlamak için ciddi bir organizasyon gerektiğini; istekli her bir mahpusun ayrı ayrı derslerine girmelerinin sağlanmasının bilgisayar ve internet olanaklarının yanı sıra ceza infaz kurumunda uygun mekânların da hazırlanmasını gerektirdiğini; öte yandan hem eğitimin hem de salgın hastalığın dayattığı bazı gereklilikler nedeniyle çok sayıda kişinin aynı ortamda ayrı ayrı bilgisayarlar üzerinden kendi derslerine veya sınavlarına girmelerinin de ciddi bir zorluk oluşturacağını belirtmiştir. Mahkemeye göre “kapalı ceza infaz kurumunda bulunan mahpusların denetimsiz bir şekilde internet ortamına bırakılmaları da mümkün değildir ve örgün eğitim kapsamındaki ders ve sınavlarına ancak infaz kurumu görevlilerinin kontrolü altında girebilirler. Bu durum ise oldukça ciddi sayıda görevlinin yalnızca bu iş için görevlendirilmesini zorunlu kılacaktır.” Örgün yükseköğretime devam konusunda öngörülecek bir pozitif yükümlülüğün önceden kapsamlı ve ayrıntılı bir planlama ve organizasyon aşaması gerektireceğini tespit eden Mahkeme, idarenin kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülerin örgün yükseköğretime devamları konusunda -normal zamanda sınava girmeleri için tanınan kısıtlı imkân dışında- bir yükümlülüğü bulunmadığını ifade etmiş ve başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bulmuştur.⁶⁹

Anayasa Mahkemesinde görülen Özgür Solak davasında,⁷⁰ yüksek lisans öğrencisi olan başvuru tezini hazırlamak için gereken kaynakların temin edilmediğini ve bilgisayar kullanma izni verilmediğini, bu nedenle eğitim hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Mahkeme kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan mahpusların tam zamanlı eğitim faaliyetlerine devam edememelerinin Anayasa'nın 42. maddesinin birinci fıkrası kapsamında eğitim hakkından yoksun bırakılma olarak değerlendirilemeyeceğine bu nedenle başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğuna karar vermiştir.⁷¹

Fiziksel ders materyallerine ulaşamama nedeniyle de kimi başvurular yapılmıştır. E.A. davasında başvuran, açık öğretim fakültesinde öğrenci olup, E.A'nın ailesi tarafından cezaevi idaresine verilen ders kitaplarının kendisine ulaştırılmaması nedeniyle eğitim hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Mahkeme, 5275 Sayılı Kanun'un 62. maddesi uyarınca, eğitim ve öğrenimine devam eden hükümlülerin ders kitaplarının denetime tabi tutulamayacağını tespit etmiştir. Ceza infaz kurumu idarelerinin, ders kitabı niteliğinde olduğu belirlenen yayınları değerlendirerek sakıncalı olmadığı takdirde başvuruçulara teslim etme yükümlülükleri bulunduğunu da vurgulamıştır. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi sebebiyle, Mahkeme eğitim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁷²

⁶⁹ AYM, Mehmet Al Başvurusu, Par. 48 vd. Aynı doğrultuda bir başka karar için bkz. Müslim Macit Başvurusu, Başvuru No: 2021/28608, Karar Tarihi: 5/10/2023.

⁷⁰ AYM, Özgür Solak Başvurusu, Başvuru No: 2018/24539, Karar Tarihi: 02.12.2022.

⁷¹ AYM, Özgür Solak Başvurusu, Par. 26. Benzer içtihatlar için bkz. Seyran Çakmakçı Başvurusu, Başvuru No: 2014/16310, Karar Tarihi: 19.04.2018, Par. 23; Müjdat Gürbüz Başvurusu, Başvuru No: 2017/36529, Karar Tarihi: 23.05.2018, Par. 133.

⁷² AYM, E. A. Başvurusu, Başvuru No: 2019/27127, Karar Tarihi: 02.04.2024; Benzer yönde bir karar için bkz. AYM, Halil Özhan Koral Başvurusu, Başvuru No: 2017/18895, Karar Tarihi: 9.1.2019.

Yurtdışında yükseköğrenim görmenin eğitim hakkının kapsamında yer alıp alamayacağı, bu bağlamda devletlerin pasaport verme pozitif yükümlülüğünün bulunup bulunmadığı konusunda Telek ve Diğerleri/ Türkiye davası önemlidir. AİHM bu davada olağanüstü hal kapsamında kabul edilen ve aynı zamanda kamu görevinden çıkarılmalarına yol açan kanun hükmünde kararnameler uyarınca pasaportlarına el konulması nedeniyle yurt dışındaki doktora eğitimine devam edemeyen başvuruçuların eğitim hakkını değerlendirmiştir.⁷³ Hükümetin yurt dışında yapılan doktora çalışmalarının eğitim hakkı kapsamında olduğunu düşündürebilecek herhangi bir emsal bulunmadığı savunmasına karşılık Mahkeme doktora eğitiminin yükseköğrenim kapsamına girdiğini ve “1 No’lu Protokol’ün 2. maddesinin ilk cümlesinin, üye devletlere, yurt dışındaki yükseköğretim kurumlarında yükseköğretim şeklinde eğitim hakkının kullanılmasını haksız yere engellemeye yükümlülüğü getirdiğini tespit etmiştir.⁷⁴ Olağanüstü hal kapsamında çıkarılan yürütme işlemleriyle başvuranlar hakkında pasaporta el koyma tedbirlerinin alınmasının keyfi olabileceği ve kanunilik şartıyla bağdaşmayacağı görüşüyle birlikte AİHM başvuranların eğitim hakkına getirilen sınırlamanın ilgililer tarafından öngörülebilir olmadığına ve eğitim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁷⁵

Anayasa Mahkemesine merkezi sınavlara girmenin engellenmesi gerekçesiyle de bir dizi başvuru yapılmıştır. Fatih Dokur davasında tutuklu başvuru Dikey Geçiş Sınavına girmesine izin verilmemesi nedeniyle eğitim hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir.⁷⁶ Mahkeme Cezaevi İdaresinin olağanüstü hal döneminde aldığı bu kararın 6.2.2018 tarih ve 7083 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanunun 4. maddesine dayanarak verildiğini tespit etmiştir.⁷⁷ 4. maddede Terör örgütü üyeliği veya bu örgütlerin faaliyetleri kapsamında işlenen suçlar nedeniyle ceza infaz kurumlarında tutuklu veya hükümlü olarak bulunan kişilerin, olağanüstü hal süresince ve kurumda kaldıkları süre boyunca, ülke genelinde yapılan merkezi sınavlara, örgün veya yaygın eğitim kurumları ile kamu kurumları tarafından ceza infaz kurumlarında veya dışında gerçekleştirilen sınavlara katılamayacakları düzenlenmiştir.

Mahkeme, “kanun koyucunun bu düzenlemeyi yaparken darbe teşebbüsü sonrasında terör suçları kapsamında çok sayıda kişinin tutuklandığını ve mahkûm olduğunu, ceza infaz kurumu görevlilerinin sayısının da önemli ölçüde azalmış olduğunu ve ceza infaz kurumlarının disiplin ve güvenliği için terör suçlularının bir araya getirilmemesinin önemini dikkate aldığı”nı tespit etmiştir. Ceza infaz kurumlarında terör suçlarından tutuklu ve hükümlü olarak bulunan kişilerin merkezî sınavlara katılmalarına imkân tanıyıp tanımama hususunun kanun koyucunun takdir yetkisinde bulunması gerekçesiyle eğitim hakkının ihlal edilmediğine

⁷³ AİHM, Telek ve Diğerleri v. Türkiye Başvuru No. 66763/17, 66767/17 ve 15891/18, Karar Tarihi:21.03.2023.

⁷⁴ AİHM, Telek ve Diğerleri v. Türkiye, Par. 133 ve 137.

⁷⁵ AİHM, Telek ve Diğerleri v. Türkiye, Par. 152,153.

⁷⁶ AYM, Fatih Dokur Başvurusu.

⁷⁷ AYM, Fatih Dokur Başvurusu, Par. 25.

hükmedilmiştir.⁷⁸ Aynı dönemde bir dizi benzer başvuruda Anayasa Mahkemesi aynı yönde kararlar vermiştir.⁷⁹

SONUÇ

Eğitim hakkı, bireylerin temel insan haklarından biri olarak yalnızca bir gelişim aracı değil, aynı zamanda bir amaç olarak ele alınmalıdır. Tutuklu ve hükümlülerin yükseköğrenim hakkı da bu bağlamda ele alınmalı ve onların bireysel gelişimi ile topluma yeniden kazandırılma süreçlerinde etkin bir araç olarak değerlendirilmelidir.

Eğitim hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle gerek AYM gerekse AİHM'e yapılan başvurular büyük oranda uzaktan eğitim olanaklarının kullanılmasına ilişkindir. Zira internet teknolojisi ve çevrimiçi eğitim olanakları bu kişilerin üniversite eğitimi almalarını mümkün kılacak araçlardır. Ancak tutuklanma nedeniyle eğitimin aksamaması, ders kitaplarına erişim ya da merkezi sınavlara girme talepleri de bireysel başvuru konusu olmuştur.

Kapalı cezaevlerinde eğitim alma hakkına müdahaleler mahkûmların eğitim ve bilgiye erişimlerini sınırlandırırken, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası organlar, eğitimin demokratik bir toplumun temel taşlarından biri olduğunu ve bu hakkın sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

AİHM içtihatlarında eğitim hakkına yönelik sınırlamaların, meşru bir amaca dayanması ve orantılılık ilkesine uygun olması gerektiği belirtilmiştir. Kararlar incelendiğinde, Anayasa Mahkemesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin orantılılık testine ilişkin yaklaşımlarında bir farklılık gözlemlenebilir. Anayasa Mahkemesi, daha güvenlik odaklı bir perspektifi benimsyerek devletin takdir yetkisine geniş bir alan tanıırken, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi görece daha özgürlükçü bir yaklaşım sergileyerek devletin pozitif edim yükümlülüğüne vurgu yapmaktadır.

Avrupa Konseyi'nin tavsiye kararları ve Avrupa Cezaevi Kuralları, cezaevlerinde eğitimin bireylerin topluma entegrasyonunda ve insan haklarına uygun bir yaşam sürmelerinde kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu düzenlemelerde normalleştirme ve sorumluluk ilkeleri çerçevesinde, mahkûmların cezaevi yaşamlarının dış dünyadaki yaşama olabildiğince benzetilmesi gerektiği savunulmaktadır.

Kapalı ceza infaz kurumlarında tutuklu ve hükümlüler için yüz yüze eğitim olanaklarının sınırlı olması, özellikle sağlık, mühendislik alanları ile teknik alanlarda yükseköğrenim görmelerini ciddi şekilde zorlaştırmaktadır. Bu durum, mahpusların genel olarak nitelikli eğitim alma hakkını fiilen kısıtlayan temel engellerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Eğitim hakkına ilişkin yasal düzenleme özellikle terör suçları ve örgütlü suçlar açısından idarenin takdir yetkisini genişletmektedir. Eğitim hakkının kullanılmasında suç tipleri üzerinden bir ayırma girmek yerine, mahpusların mevcut durumlarını gözlemleyerek kamu düzeni

⁷⁸ AYM, Fatih Dokur Başvurusu, Par. 26,27.

⁷⁹ AYM, Serkan Başer Başvurusu, Başvuru No: 2017/15410, Karar Tarihi: 30.9.2020; Şevket Yirik, Başvuru No: 2017/36503, Karar Tarihi: 29.9.2020.

ve kamu güvenliği ile eğitim hakkı arasında dengeleme yoluna gitmek insan hakları açısından ideal bir durum olacaktır.

Tarihsel süreç içerisinde insan hakları yalnızca yeni kuşak haklarla genişlememekte, aynı zamanda birinci ve ikinci kuşak haklar bağlamında bireylerin devletten beklenti ve talepleri de giderek artmaktadır. Bu durum sadece dışardakileri değil “içerdekileri” de kapsamaktadır. Tarihsel olarak mahpusların devletten taleplerinin ve bazı haklarının belirgin bir şekilde arttığı tespit edilebilir. Cezanın amacıyla paralel olarak eğitim hakkının kullanılması konusunda devletin pozitif yükümlülükleri de artık daha geniş yorumlanmalıdır.

Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, meşru sınırlar içinde tutuklu ve hükümlülerin eğitim hakkına yönelik orantılı müdahaleleri ihlal olarak değerlendirmemektedir. Ancak ne Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ne de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, söz konusu sınırlamaların azaltılmasını engelleyen bir hüküm içermektedir. Modern devletin artan organizasyon kapasitesi, mahpuslara eğitim alma, kendini gerçekleştirme ve topluma yeniden katılma konusunda geçmişe kıyasla daha fazla olanak sunabilir. Bu yaklaşım, çağdaş ceza sisteminin rehabilitasyon ve topluma kazandırma amaçlarıyla da uyum sağlamaktadır.

Eğitim, bireylerin düşünsel gelişimini destekleyerek yaratıcı ve eleştirel bir bakış açısı kazanmalarına olanak sağlar. Bu bağlamda, tutuklu ve hükümlülere eğitim hakkı tanınması, yalnızca bireylerin kendilerine değil, aynı zamanda toplumun genel yararına da hizmet edecektir. Sonuç olarak, eğitim hakkının erişilebilirliği, sosyal adaletin sağlanması ve demokratik toplumların güçlendirilmesi için bir gereklilik olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Algan, Bülent ve Müberra Algan. “Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü Bağlamında Eğitim Hizmetlerinin Ruhsat Usulü ile Özel Kişilere Gördürülmesi”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C.17, S. 3 (Temmuz 2013): ss.147-94. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789213> (Erişim Tarihi: 23.91.2025)
- Althusser, Luis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık), 3. Baskı, İstanbul: İletişim, 1991,
- Beiter, Klaus Dieter. *The Protection of the Right to Education by International Law: Including a Systematic Analysis of Article 13 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. Brill, 2006. https://www.researchgate.net/publication/311909233_The_Protection_of_the_Right_to_Education_by_International_Law_Including_a_Systematic_Analysis_of_Article_13_of_the_International_Covenant_on_Economic_Social_and_Cultural_Rights_Martinus_Nijhoff_2006_ (Erişim: 23.12.2024).
- Blommaert, Felix. “Locked up, logged off: A closer look at protection and provision of Internet access for prisoners within the ECHR framework”. Master Tezi, Ghent University, 2021, <https://lib.ugent.be/catalog/rug01:003007772> (Erişim, 04.12.2024).
- Burchett, Julia ve Anne Weyembergh. Prisons and Detention Conditions in the EU. European Parliament:2023. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/741374/IPOL_STU\(2023\)741374_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/741374/IPOL_STU(2023)741374_EN.pdf), (Erişim: 23.12.2024).
- Costelloe, Anne and Kevin Warner. “Prison Education across Europe: Policy, Practice, Politics.” London Review of Education. S.12, 2014: ss. 175-183. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1160356.pdf> (Erişim: 25.12.2024).
- Crétenot, Marie. *From National Practices to European Guidelines: Interesting Initiatives in Prisons Management*, Antigone Edizioni (Yyn), 2013, <https://www.prisonobservatory.org/upload/EPOinterestinginitiatives.pdf> (Erişim: 03.01.2025).
- Çeçen, Anıl. *İnsan Hakları*. Ankara: Savaş, 2000.
- Erdoğan, Mustafa. *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*. Ankara: Orion, 2007.
- Gümüş, Ali Tarık. “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 13, S.2 (2005): ss. 133-172.
- Harrison, Lisa. “Prisoners and Their Access to the Internet in the Pursuit of Education”. *Alternative Law Journal*. S.39 (2014): ss. 159-162. https://www.researchgate.net/publication/307567598_Prisoners_and_Their_Access_to_the_Internet_in_the_Pursuit_of_Education (Erişim: 01.11.2024).
- Kapani, Münci. *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*. Ankara: Bilgi, 2011.
- Kaplan, Recep. “Birleşmiş Milletler Belgelerinde Eğitim Hakkı”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*. S.20 (2015): ss. 329-372.
- Kılıç, İlker. “Kamu Yararı: Fetişizm ve İdeoloji”. *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. 6, S. 1, (Nisan 2021): ss: 271-306.
- Marx, Karl. *Kapital*, C.III, (Çev. Alaattin Bilgi), 3. Baskı, Ankara: Sol, 1997.
- McCowan, Tristan. “Is there a universal right to higher education?”. *British Journal of Educational Studies*. S.60 (2) (2012): ss. 111-128. <https://www.jstor.org/stable/23270123?seq=1> (Erişim: 01.11.2024)
- Özsoy, Salih. “Eğitim Hakkı: Kendi Dilini Bulamamış Bir Söylem”. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, S.6 (2004): ss.58-83.

Selamet, Kadir. *Türkiye Hapishanelerinde Öğrenci Olmak ve Öğrenim Hakkı*, Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi, 2015. <https://cisst.org.tr/wp-content/uploads/2020/12/turkiye-hapishanelerinde-ogrenci-olmak-ve-ogrenim-hakki.pdf> (Erişim Tarihi: 22.01.2025).

Terzioğlu, Süleyman. *Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı*, Ankara: Alp Yın., 2007.

Topçu, Namık Kemal, Neslihan Can. “Örgüt Suçlarından Mahkûm Olan Öğrencilerin Yükseköğretim Kurumundan Çıkarılmasının Cezaların İnfazının Amacı ve Eğitim Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. 19, S. 1 (2022): ss. 283 – 342.

Vorhaus, John, “Prisoners’ Right to Education: A Philosophical Survey” *London Review of Education*, S.12 (2014): ss.162-174. <https://journals.uclpress.co.uk/lre/article/2752/galley/17216/view/> (Erişim: 23.12.2024).

Uluğ, Feyzi. “Eğitim Hakkının Kullanım Sorunu”. *Türkiye’de İnsan Hakları*, Yay. Haz. Oya Çitçi. Ankara: TO-DAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, 2000.

Yaşar, Nuri. “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Ek Birinci Protokolünün 2. Maddesine Göre Eğitim Hakkı, Resmi Öğretimin Çoğulculuğu ve Özel Öğretim Özgürlüğü”, *Kamu Hukuku Arşivi KHUKA*, 5 (1) Mart (2002), ss. 7-18.

Çevrimiçi Kaynaklar

Avrupa Konseyi / Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Çev. Adalet Bakanlığı, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 No’lu Protokol’ün 2.Maddesi Hakkında Rehber-Eğitim Hakkı*, 2015. <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/101220191124471%20nolu%20protokol%C3%BCn%20%20maddesi%20hakk%C4%B1nda%20rehberTR-son.pdf>, (Erişim: 02.01.2025).

Avrupa Konseyi, *European Prison Rules*, Council of Europe Publishing, 2006. <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae> (Erişim: 20.12.2024).

RESTRICTION OF THE RIGHT TO HIGHER EDUCATION OF DETAINEES AND CONVICTS

Ayşe Funda Kılıç, Assist. Prof.

Çankaya University, funda.kilic@cankaya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5004-7665>

The article deals with the right to higher education of detainees and convicts and analyses the place of this right in constitutional, national and international law and the problems in practice.

The right to education is a fundamental human right for the development of the individual and his/her participation in society, and is of vital importance for the sustainability of democratic societies. National and international regulations ensure the individual's access to information by guaranteeing the right to education and determine the obligations of states on this right. Education is recognised not only as a means of acquiring knowledge but also as a social right with a critical role in the process of individual emancipation. Higher education is an integral part of the right to education and is regulated in both national and international conventions and is considered as an element that supports the academic and professional development of the individual.

The right to education is a fundamental human right constitutionally guaranteed under Turkish Law and is regulated by Article 42 of the 1982 Constitution. The State has the obligation to extend education services and make them accessible to all. Constitutional provisions such as equality before the law, freedom of religion and conscience, freedom of science and art are other fundamental rights and freedoms related to the right to education.

Although the right to education is not directly enshrined in the European Convention on Human Rights, it is guaranteed by Article 2 of Additional Protocol No. 1. This right guarantees the individual's access to the education system. The European Court of Human Rights has clarified the scope of the right to education and the obligations of states in various cases. The right to education is seen not only as a right to information but also as one of the cornerstones of a democratic society.

The right to education of detainees and convicts is a fundamental human right in terms of the personal development of individuals and their integration into society. Modern criminal law recognises that punishment is not merely a sanction but a process aimed at the rehabilitation and reintegration of the individual into society. The Lima Declaration and international conventions aim to guarantee the right of prisoners to education within the framework of academic freedom and living standards consistent

with human dignity. Education is recognised as an essential element for social cohesion and economic development and States are expected to ensure this right effectively.

Article 42 of the Constitution guarantees the right to education and training and states that the scope of the right to education shall be determined by law. Law No. 5275 on the Execution of Sentences and Security Measures regulates the right to education of detainees and convicts, and Article 76 restricts access to formal education in closed penal execution institutions. The Constitutional Court has ruled that the state's obligation to provide formal education is limited. In penitentiary institutions, exams are taken online or face-to-face under supervision, but it is not possible for prisoners to take exams outside. Article 17 of the Law allows for the postponement of prison sentences for some prisoners, thus allowing them to participate in formal education. The development of internet technologies has increased the possibilities of distance education for prisoners and detainees.

Article 67 of Law No. 5275 states that convicts may benefit from internet access under supervision within the scope of education and rehabilitation programmes, while the use of computers is subject to the permission of the Ministry of Justice. It is possible to limit these rights for convicts who are in a dangerous situation or members of an organisation. Article 62 guarantees access to educational materials and in practice individual applications to the Constitutional Court have revealed cases of violation of the right to education.

Recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe, although non-binding, are a reference in international law. Recommendation 81(17) states that adult education ensures the effective fulfilment of social roles and protects democratic values. The 1989 Recommendation emphasises that education in prisons should be comprehensive and accessible and proposes principles to support prisoners' right to education. The European Prison Rules, while aiming to guarantee prisoners' access to educational programmes, state that human rights cannot be limited by lack of resources. The principles of normalisation and responsibility aim to ensure that living conditions in prisons facilitate integration into society. Prisoners are encouraged to establish contact with the outside world and to enjoy educational and social rights.

The right to education of detainees and convicts is the subject of individual applications. The ECtHR has stated that states are not obliged to establish new educational facilities, but that existing educational opportunities should be provided to prisoners effectively. In the ECtHR judgements, it is stated that short-term exclusion from the education process does not constitute a violation, that restrictions may be legitimate as long as the essence of the detainees' right to education is not touched, but that the complete prevention of access to educational opportunities constitutes a violation.

The right to education is a fundamental right that ensures the individual's development and integration into society. For detainees and prisoners, higher education plays a critical role in their personal development and reintegration. While distance

learning opportunities offer a solution to facilitate prisoners' access to university education, the majority of applications for violations of the right to education relate to the lack of access to online education. While the European Court of Human Rights emphasises that restrictions on the right to education must be legitimate and proportionate, the Constitutional Court adopts a security-oriented perspective. The limited availability of face-to-face education in closed prisons makes it difficult to receive education, particularly in technical and health fields. The State's positive obligations in relation to the right to education should be expanded and access to education should be assessed on the basis of individual circumstances rather than on the basis of offence types..